

HEINAL OSWIATOWY

NR 1/189
2020

Miesięcznik Małopolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli

www.mcdn.edu.pl

Ukazuje się od 1992 r.

ISSN 1233-7609

Wychowanie i profilaktyka w szkole

Od redakcji

Zagadnienia oświatowo-edukacyjne

Teresa Olearczyk

Uwarunkowania współczesnego wychowania 3

Karol Kowalczyk, Michalina Stankiewicz, Karolina Stępień

Niebezpieczny świat Internetu 6

Dagmara Maria Boruc

W świecie patotrześci. O psychologicznych zagrożeniach
cyberprzestrzeni najmłodszych użytkowników Internetu 11

Halina Czerwińska

Ocalić dzieci i młodzież przed uzależnieniami 15

Ilona Dudzik-Garstka

Program wychowawczo-profilaktyczny Golden Five 18

Mariola Kozak

Budujemy szkolny Falochron, czyli o skutecznej profilaktyce 21

Współpraca na rzecz profilaktyki zagrożeń w sieci 23

Marzena Sula-Matuszkiewicz

Profilaktyka – wykaz artykułów w „Hejnale Oświatowym” 25

Halina Wesołowska

Szkolne wychowanie patriotyczne a rocznice narodowe 26

Danuta Sterna

Pytania kluczowe 29

Z naszych doświadczeń – przykłady dobrej praktyki

Klaudia Kierc, Małgorzata Stachurska

„Stanisław Moniuszko – obrazy muzyką malowane” –
V Międzyfilialny Konkurs Plastyczny 31

Zdarzyło się

Daria Grodzka

Krakowska prezentacja strategicznej gry planszowej
Muzeum Historii Polski 32

Daria Grodzka

Konferencja naukowa „Budujemy krakowski model
bezpieczeństwa psychicznego w szkole” 33

Informacje i komunikaty

Nowa publikacja Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego 34

Miesięcznik „Hejnal Oświatowy” można otrzymać w siedzibach Małopolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli: MCDN Ośrodek w Krakowie, ul. Garbarska 1; MCDN Ośrodek w Nowym Sączu, ul. Jagiellońska 61; MCDN Ośrodek w Oświęcimiu, ul. Bema 4; MCDN Ośrodek w Tarnowie, ul. Nowy Świat 30.

Okładka: Fot. T. Łopuszyński

Wydawca:

Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli

Rada Wydawnicza:

dr Łukasz Cieślak (przewodniczący, dyrektor MCDN), Małgorzata Dutka-Mucha, Zygmunt Fryczek, Barbara Ledwoń, Ewa Sojāt

Rada Redakcyjna:

prof. dr hab. Stanisław Palka (przewodniczący) – UJ, dr hab. Krystyna Ablewicz prof. UJ, dr hab. Władysław Błasiak prof. UP, SWPW, Lech Gawryłow – OKE w Krakowie, dr Krzysztof Gerc – UJ, dr hab. Jolanta Karbowniczek prof. Ignatianum, dr Iwona Ocetkiewicz – UP, dr hab. Teresa Olearczyk prof. KA, prof. dr hab. Marian Śnieżyński – UPJP2

Redaguje zespół w składzie:

Daria Grodzka (redaktor naczelna), dr hab. Małgorzata Kaliszewska prof. UJK, Joanna Peter (OKE w Krakowie), Marzena Sula-Matuszkiewicz (PBW w Krakowie), Halina Wesołowska (wicedyrektor MCDN), Sylwester Kopeć (sekretarz redakcji) oraz zespół nauczycieli konsultantów MCDN: dr Ilona Dudzik-Garstka, dr Małgorzata Jaśko, Mariola Kozak, Wojciech Papaj

Redaktor naczelna:

Daria Grodzka
tel.: (12) 61 71 111; fax: (12) 623 77 41
d.grodzka@mcdn.edu.pl

Adres redakcji:

Redakcja „Hejnal Oświatowy”
ul. Lubelska 23 (MCDN)
30-003 Kraków
tel.: 12 61 71 111; fax: 12 623 77 41
<http://hejnaloswiatowy.mcdn.edu.pl/>

Opracowanie materiałów i korekta:

Anna Róża Kuncewicz

Warunki przyjmowania materiałów:

Materiały do publikacji należy przesłać na adres redaktor naczelnej: d.grodzka@mcdn.edu.pl

Tekst: o objętości do 10 tys. znaków ze spacjami, format Word for Windows, czcionka Times New Roman; rozmiar czcionki 12; odstęp wiersza 1,5; wymagany tytuł i krótkie wprowadzenie – lead; krótka informacja o autorze; przypisy i bibliografia zamieszczone pod tekstem.

Redakcja zastrzega sobie prawo do redakcji i dokonywania zmian formalnych w artykułach. Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów oraz zastrzega sobie odmowę publikacji materiału bez podania przyczyny.

Przedruk materiałów publikowanych w „Hejnale Oświatowym” bez zgody wydawcy jest zabroniony. Zakaz nie dotyczy cytowania publikacji z powołaniem na źródło.

Czasopismo ukazuje się w wersji papierowej (wersja pierwotna) oraz on-line.

Nakład 1000 egzemplarzy

Skład i druk: Firma Usługowo-Handlowa „SZMYDT”

ISSN 1233-7609

Od redakcji

Szanowni
Państwo

Jednym z podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa w bieżącym roku szkolnym jest profilaktyka uzależnień w szkołach i placówkach oświatowych. W tym wydaniu „Hejnału” dużo miejsca zajmują zagadnienia związane z wychowaniem dzieci i profilaktyką w szkole.

Zwracamy Państwa uwagę na artykuł, w którym autorka przedstawia problematykę patotreci w sieci oraz prezentuje psychologiczne skutki wpływu Internetu na najmłodszych jego użytkowników. Pokazuje rolę dzieci i młodzieży jako sprawców i ofiar cyberprzemocy oraz przedstawia stan wiedzy odnośnie do procentowych wskaźników zjawiska patotreci na gruncie polskim.

Rys. D. Sterna

W związku z nieustającym rozwojem sieci i technologii mobilnej konieczne jest wykorzystanie działań profilaktycznych w szkole, które przyniosą wymierne efekty wychowawcze i edukacyjne. W tym numerze „Hejnału Oświatowego” znajdują Państwo teksty o sprawdzonych programach wychowawczo-profilaktycznych, takich jak Falochron i Golden Five.

W „Hejnale” zamieszczamy m.in. artykuł o szkolnym wychowaniu patriotycznym i informacje Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie.

**W nowym roku 2020 życzę
Państwu zapału do pracy,
owocnych wysiłków, otwartości
umysłu i pogody ducha!**

Daria Grodzka
redaktor naczelna
„Hejnał Oświatowy”

Uwarunkowania
współczesnego wychowania

dr hab. Teresa Olearczyk prof. KA

Wychowanie jest w pewnym sensie sztuką, a dobre wychowanie „dziełem sztuki”, zważywszy na to, jak wiele czynników składa się na ów proces.

Obserwując świat przyrody, można zauważyć, że wszystkie stworzenia na ziemi podlegają określonym dla danego gatunku prawom wychowania. Wychowanie jako zjawisko społeczne oznacza, że występuje w zbiorowości ludzkiej i jest równocześnie funkcją życia społecznego. Człowiek, istota stojąca najwyższej w hierarchii, wymaga długiego czasu i szczególnej troski, by osiągnąć dojrzałość.

W świecie ludzkim wychowanie jest procesem kulturyzacji i socjalizacji, przekazu zasad i wartości, wprowadzeniem w świat współżycia międzyosobniczego i doświadczeń prospołecznych, jest dorastaniem do człowieczeństwa. A zatem wychowanie jest procesem uwarunkowanym wieloma czynnikami. Wiąże się ono przede wszystkim ze zrozumieniem przez jednostkę określonych norm społeczno-moralnych oraz nadaniem tym normom – w zależności od jej uprzednich doświadczeń i motywów – znaczenia osobistego¹.

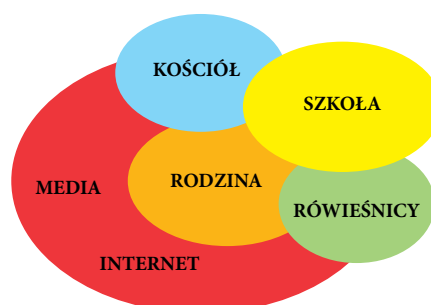
J. Górniewicz określa proces wychowania jako ciąg działań, zmian, które są w jakimś stopniu uporządkowane i wynikają jedno z drugich. Ma on określone kierunek postępowania, strukturę i właściwości. W procesie wychowania dokonują się zmiany jakościowe zarówno w rozwoju biologicznym, psychicznym, jak i w rozwoju moralnym². P. G. Zimbardo definiuje moralność jako system przekonań, wartości i podstawowych ocen o słuszności i niesłuszności ludzkich działań³. Większość obowiązujących w danym społeczeństwie zasad postępowania ma charakter prawny, obyczajowy lub moralny.

Nie ulega wątpliwości, że proces wychowania w ogóle oraz wychowania

moralnego tylko wtedy może dawać pożądane wyniki, kiedy wychowawca uzna zasady tego wychowania i będzie stosować w pracy właściwsze metody wychowawcze. W pedagogice, zarówno tradycyjnej, jak i współczesnej, sposoby wywierania wpływu włącza się do repertuaru metod i/lub środków wychowawczych⁴. W wychowaniu istotną staje się dyscyplina postrzegana jako ład zewnętrzny i wewnętrzny. Wychowanie prowadzi do samodzielności, dojrzałości i odpowiedzialności za swoje działania, które łączy się z wykonywaniem określonych zadań przypisanych poszczególnym etapom rozwoju.

Proces i wyniki wychowania kształtują się więc pod wpływem wzorców zarówno ze środowisk rodzinnego, rówieśniczego, społecznego jak i innych uwarunkowań społeczno-prawnych.

Oddziaływanie wychowawcze
przenikanie wpływów

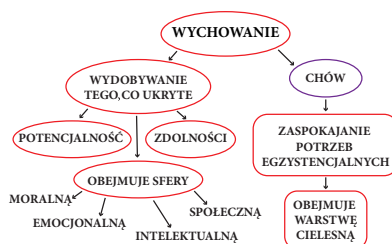
Rys. 1. Oprac. własne, por. T. Olearczyk, *Rodzina między starym a nowym paradygmatem*, 2013, s. 83.

Fot. T. Łopuszyński

Wychowanie obejmuje sfery fizyczną, psychiczną, moralną i duchową. W miarę upływu lat następują istotne zmiany w psychice wychowanka, które powodują, że zmienia on swoje dotychczasowe zachowania oraz tworzy określone struktury wartości. Na wychowanie i formowanie człowieka mają wpływ różnorodne uwarunkowania wychowawcze, które w zależności od wieku mają swoje bardziej lub mniej nasilone oddziaływania.

Wychowanie jest procesem uwarunkowanym wieloma czynnikami. Analizując pojęcie wychowania, warto podkreślić pewną symboliczną rozdzielność pomiędzy członem osobowym „wy” a czynnościowym „chowanie”. Zatem ważne jest zachowanie równowagi w dbałości i właściwych proporcji pomiędzy troską o sferę fizyczną, cielesną, stroną „osobową” i umiejętnością dostrzegania tego, co wydaje się nieraz trudne do zauważenia, a nawet niewidoczne dla oka. Tu ważną rolę odgrywa nauczyciel, którego wrażliwość pozwala dostrzec ucznia, aby go rozwijać, kształtować i udzielać wsparcia dla jego prawidłowego rozwoju.

Rys. 2. Oprac. własne

Wychowanie jest w pewnym sensie sztuką, a dobre wychowanie – można rzec – dziełem sztuki, zważywszy na to, jak wiele czynników składa się na ów proces. Formowanie człowieka jest cyklem długim, żmudnym, ale dla pedagoga, nauczyciela jest nie tylko inspiracją twórczą, ale również autentycznym spotkaniem z uczniem, poznawaniem go, a poprzez to poznawaniem także samego siebie. Osobowość nauczyciela to niezwykle element wychowania, to łączenie wiedzy, profesjonalizmu, ale i miłości do ucznia, o której tak pięknie pisali J. W. Dawid w publikacji *O duszy nauczyciela* oraz M. Grzegorzewska w *Listach do nauczyciela*. Poza wyposażeniem genetycznym proces wychowania to składnik współtworzący całą rzeczywistość człowieka, wpływający

na to, kim jesteśmy, jaki jest nasz świat. Dla ludzi wierzących normy określa Dekalog, w którym zostały zawarte podstawowe zasady współżycia ludzi. Etyka świecka nakłada na każdego obowiązek przestrzegania zasad społecznego współżycia i dbania o interes społeczny, który jest interesem wspólnym. Dwa pojęcia, który trzymają w ryzach ludzkie zachowania, to grzech i wstyd (normy etyczne, moralne, społeczne, prawne).

Wychowanie obejmuje sfery fizyczną, psychiczną, moralną i duchową

Ważnym czynnikiem wpływającym na wychowanie jest wzbudzenie u dzieci i młodzieży wrażliwości na przejawy różnego rodzaju piękna w otaczającym świecie – przyrody, utworów literackich, malarskich, muzycznych itp. Niestety z życia społecznego zniknęły cisza i piękno słowa. Cisza stała się towarem deficytowym, a wiele szkół wprowadza „elektroniczne ucho” bądź „stabilizator dźwięku”. Co zatem stało się z wychowaniem i kulturą zachowania? Odpowiedź nie jest

Rys. 3. Źródło: T. Olearczyk, *Rodzina między starym a nowym paradygmatem*, Kraków 2013, s. 83

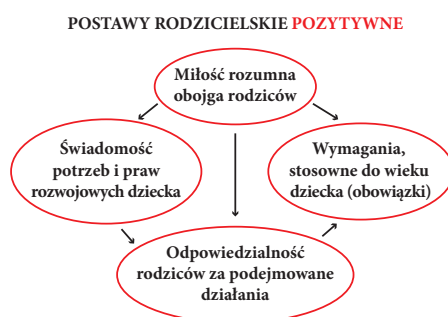
skomplikowana, jeśli obserwuje się media i życie publiczne. Trudno o dobre przykłady, bo te niewłaściwe są głośnie i mają dużą siłę przebiecia. Można by zatem zapytać, co stało się z autorytetami, które są potrzebne w wychowaniu młodego pokolenia, ale to już odrębny temat i skomplikowany, wymagający głębokiej refleksji i spokojnej dyskusji. Na razie polityka zagłuszyła wszystkie inne tematy i nieco zdeformowała pojęcie wartości słowa i prawdy.

Na wychowanie i formowanie człowieka mają wpływ różnorodne uwarunkowania wychowawcze

Pozostaje odwołać się do wychowania rodzinnego, coraz mniej rodzina jest obecna w procesie wychowania, a jej miejsce zajmują różnorodne instytucje, od najwcześniejszych miesięcy życia dziecka. W tej sytuacji nietrudno o problemy natury psychicznej, bo rozwój emocjonalny następuje poprzez stały kontakt z matką i z najbliższymi stałymi. Wzrost zaburzeń emocjonalnych, psychicznych, agresji winien zmusić do zastanowienia nad wychowaniem

młodego pokolenia. Szkoła nie zastąpi rodziny, może jedynie ją wspomagać, uzupełniać i wspierać.

Niezwykle istotną rolę w wychowaniu odgrywają postawy rodzicielskie. Na rysunku poniżej pozwałam sobie zaprezentować cztery pozytywne postawy, na które warto zwrócić uwagę. Potrzebne jest promowanie dobra, prawidłowości w czasach, gdy coraz częściej ukazują się zło, a nawet patologię, które nie są przecież normą. Należy zwracać uwagę na prawidłowości, na dojrzałość rodziców, wartość i potrzeby dziecka.

Rys. 4. Oprac. własne

Wychowanie jest procesem realizowania określonych wartości, przede wszystkim moralnych, które przejawiają się w treściach wychowawczych, metodach wychowania oraz celach wychowania.

Pieniądże są bardzo potrzebne, ale bez ideałów żyć się nie da. C. K. Norwid powiedział: „Polacy – naród wspaniały, społeczeństwo żadne”. J. Piłsudski: „Zastanawiam się, czy Polakami da się rządzić bez bata”. O. von Bismarck stwierdził, że „chcąc ukarać Polaków, trzeba im pozwolić samym się rządzić”. Czy taki obraz rzeczywiście nie jest prawdziwy? Warto się zastanowić, dlaczego nas tak postrzegali i postrzegają. Czy popełniamy większe błędy w wychowaniu niż inne narody?

Słowa kluczowe:

współczesne wychowanie.

Przypisy:

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1999, s. 319.

² J. Piaget, *The Child's Conception of Physical Causality*, New Jersey 1960; N. Bull, 1960; L. Kohlberg, *Essays on moral development*, San Francisco 1964; 1981.

³ P. G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 1999, s. 208.

⁴ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, t. 2, Warszawa 1998.

Bibliografia:

- Kohlberg L.: *Essays on moral development*. San Francisco: 1964; 1981.
- Okoń W.: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Żak, 1999.
- Piaget J.: *The Child's Conception of Physical Causality*. New Jersey: 1960; N. Bull, 1960.
- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z.: *Psychologia wychowawcza*. Warszawa: PWN, 1998, t. 2.
- Zimbardo P. G.: *Psychologia i życie*. Warszawa: PWN, 1999.

Teresa Olearczyk – doktor habilitowany nauk społecznych, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, profesor nadzwyczajny Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Członek Rady Redakcyjnej „Hejnału Oświatowego”.

Niebezpieczny świat Internetu

dr Karol Kowalczuk
Michalina Stankiewicz
Karolina Stępień

Sieć stanowi dzisiaj kwintesencję współczesnego, efektywnego funkcjonowania człowieka w przestrzeni społecznej. Jednak wraz z postępującą ewolucją technologiczną zmienia się sposób patrzenia na nią jako źródło samych korzyści. Świadomość zagrożeń, które znajdują się w Internecie, jest obecnie równie ważna jak umiejętność efektywnego z niego korzystania. Dotyczy to w takiej samej mierze młodych użytkowników Internetu, jak również ich opiekunów, którzy czują się odpowiedzialni za podopiecznych.

Technologia zmieniła i ciągle przekształca model funkcjonowania człowieka w przestrzeni społecznej. Nie tylko kreuje nową perspektywę i opcje korzystania z tradycyjnych mediów, ale niekiedy wręcz od nowa definiuje pewne wzorce i standardy zachowań. Rozwój technologii cyfrowych, a zwłaszcza Internetu, zmienił kontekst aktywności społecznej odbiorców przekazów medialnych. Z jednej strony wyrównał szanse edukacyjne, tworząc łatwy dostęp do informacji, a także otwarte i przystępne środowisko komunikacyjne dla osób posiadających ograniczone możliwości wynikające np. z niepełnosprawności. Z drugiej natomiast sprawił, iż rozwój technologii wykreował podatny cyfrowy grunt, na bazie którego wyewoluowały liczne zagrożenia, z którymi w przypadku mediów tradycyjnych nikt nie miał do czynienia.

Współcześnie kontekst cyfrowych zagrożeń jest traktowany jako kwestia priorytetowa nabierająca wyjątkowego znaczenia, gdy analizuje się ją przez pryzmat oddziaływania na młodych odbiorców. Dotyczy to w szczególności uczniów, których okres cyfrowej inicjacji przypada właśnie na wiek szkolny. Digitalny świat zaskakuje wszystkich użytkowników ciągłą świeżością, efektywnością i przekraczaniem kolejnych granic. Staje się z jednej strony udogodnieniem w sprawnym funkcjonowaniu we współczesnym społeczeństwie, z drugiej natomiast stwarza ciągle nowe zagrożenia, na które najbardziej narażeni są najmłodsi, nieświadomi użytkownicy. Nie jest to

jednak sytuacja lokalna, która dotyczy wyłącznie uczniów w polskich szkołach. Jak pisze K. Borawska-Kalbarczyk, „Pokolenie cyfrowych tubylców jest pierwszą generacją obejmującą swym zasięgiem cały świat. Wraz z rozwojem Internetu zacierają się lokalne różnice między przedstawicielami młodego pokolenia, a młodzi ludzie na całym świecie upodobią się do siebie, mają wspólne postawy, wzorce, cechy zachowania”¹.

Rozwój technologii cyfrowych zmienił kontekst aktywności społecznej odbiorców przekazów medialnych

Nowe strategie korzystania z mediów cyfrowych, a także zagrożenia z nich wynikające, mają charakter globalny. Tym trudniejsze staje wyzwanie przed wychowawcami, ponieważ wszystkie podejmowane przez nich działania pomimo realizacji w środowisku lokalnym muszą uwzględniać przestrzenny kontekst zagrożenia.

Obserwuje się także globalne odwrócenie tradycyjnych ról nauczyciela i ucznia, które można określić mianem inwersji pedagogicznej. To właśnie pokolenie cyfrowych tubylców staje się bardziej kompetentne w zakresie korzystania z nowych technologii aniżeli pokolenie cyfrowych imigrantów². Pojawia się zatem pytanie, czy w obliczu takiej zmiany ról potrzebne jest jeszcze wsparcie młodzieży w ich cyfrowych eksploracjach. Pomimo faktu

iż technologiczne umiejętności młodych użytkowników można określić jako wysokie, to właśnie oni najczęściej stają się ofiarami ataków w Internecie. Sprzyja temu brak dostatecznego doświadczenia w analizie treści znalezionych w sieci, młodzieńcza łatwowierność, a także poczucie osamotnienia³.

Digitalny świat zaskakuje wszystkich użytkowników ciągłą świeżością, efektywnością i przekraczaniem kolejnych granic

Współcześnie doświadczamy nie tylko zmiany strategii odbioru treści internetowych w kontekście technicznym, ale przede wszystkim jesteśmy świadkami wykorzystywania zasobów Internetu w coraz bardziej szczegółowych obszarach. Sieć dzisiaj postrzegana jest zdecydowanie szerzej niż jako źródło informacji, sposób komunikacji bądź przestrzeń ludyczna. Stanowi ona kwintesencję współczesnego, efektywnego funkcjonowania człowieka w przestrzeni społecznej. Jednak wraz z ewolucją zmienia się sposób patrzenia na nią jak na źródło samych korzyści. Świadomość zagrożeń, które znajdują się w sieci, jest obecnie równie ważna jak umiejętność efektywnego z niej korzystania. Dotyczy to w takiej samej mierze samych użytkowników, jak również opiekunów, którzy czują się odpowiedzialni za swoich podopiecznych. Holistyczne ujęcie tematyki bezpieczeństwa współcześnie coraz

częściej jest utożsamiane z synonimem bezpieczeństwa cyfrowego. Strategie i obszary w zakresie korzystania z zasobów Internetu stale ewoluują. Dlatego tak niezbędna jest również świadomość związanych z nimi zagrożeń. Sfera ich oddziaływania ciągle się zmienia i może obejmować uzależnienie od Internetu, agresywne treści umieszczane w sieci, ale także obszary oddziaływania psychicznego i fizycznego.

Kreowana w przestrzeni internetowej rzeczywistość jest dla nastoletnich odbiorców niezwykle atrakcyjna. Przyciąga ich swoją wizualnością, wszechstronnością, ale przede wszystkim dynamiką. W związku z tym jednym z najpowszechniejszych zagrożeń staje się uzależnienie od nowych mediów określane jako *netoholizm*. Przebiega ono zgodnie z trzema fazami: zaangażowania – użytkownik Internetu tylko okazjonalnie włącza sieć internetową, która służy do zdobywania ważnych dla niego informacji; zastępowania – pojawia się wówczas, gdy wzrasta zapotrzebowanie na korzystanie z sieci, przeglądanie treści zajmuje coraz więcej czasu, a podczas wykonywania innych czynności pojawiają się natrętne myśli o Internecie; ucieczki – ma charakter bardzo destrukcyjny, zaniedbywane są obowiązki oraz relacje z bliskimi, zaczynają narastać trudności życiowe, a także pojawiają się zaburzenia natury psychicznej i fizycznej⁴.

Współcześnie jesteśmy świadkami wykorzystywania zasobów Internetu w coraz bardziej szczegółowych obszarach

Uzależnienie od Internetu opiera się na podobnych mechanizmach, jak i inne klasyczne uzależnienia oddziałujące negatywnie zarówno w sferze fizycznej, jak i psychicznej. Następuje powolne zacieranie się wyraźnego obrazu samego siebie. Użytkownik nie potrafi efektywnie funkcjonować w przestrzeni realnej, a ciągły dostęp do treści umieszczonych w sieci staje się dla niego priorytetowym zadaniem.

Ta forma uzależnienia z jednej strony inicjuje powstanie problemów

i konsekwencji odczuwalnych w realnym życiu, ale z drugiej to również często problemy osobiste mogą sprzyjać jej powstaniu. Poczucie osamotnienia, stres, problemy w utrzymaniu relacji interpretowalnych, brak własnych zainteresowań oraz towarzyszące często dziecku leki i depresje mogą być nie tylko skutkiem nadmiernego korzystania z sieci, ale także przyczyną, dla której dziecko, nie zauważając skuteczniejszych (atrakcyjnych) rozwiązań własnych problemów, zagłębia się w sieć⁵.

Jednym z najbardziej powszechnych zagrożeń internetowych, na które narażone są dzieci i młodzież, jest także agresja elektroniczna. Można ją rozpatrywać poprzez pryzmat działań, których intencją jest wyrządzenie krzywdy, zadanie bólu lub niszczenie dóbr odbywające się za pośrednictwem nowych technologii. Powyższe akty agresji mogą być skierowane zarówno przeciwko nieznanym, całkowicie przypadkowym osobom, ale także osobom, z którymi kiedyś sprawca relacje utrzymywał⁶.

Szczególnym rodzajem agresji internetowej jest *cyberbullying*. Pojęcie to wywodzi się od słowa *bullying*, które oznacza agresję rówieśniczą dokonywaną przez jedną lub kilka osób. Jej cechami są: intencjonalność, powtarzalność, nierównowaga sił między sprawcą a ofiarą⁷. Polega głównie na

wykorzystaniu technik informacyjnych i komunikacyjnych do świadomego, często też wielokrotnego wrogiego zachowania, którego celem jest krzywdzenie innych⁸.

Do najpowszechniejszych form cyberagresji zalicza się: wyzywanie, nękanie, straszenie, szantażowanie z użyciem sieci; publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających, kompromitujących informacji, zdjęć, filmów; robienie zdjęć lub rejestrowanie filmów bez zgody nagrywanego; podszywanie się w sieci pod kogoś wbrew jego woli i działanie na jego niekorzyść; włamanie na konto pocztowe⁹.

U podstaw masowości tego zjawiska leży poczucie anonimowości, którą odczuwają kreatorzy negatywnego przekazu. Daje ona pozorne wrażenie wyeliminowania niebezpieczeństwa identyfikacji, a tym samym poniesienia konsekwencji swoich czynów. Może to przekładać się także na większe zaangażowanie w podejmowanie dysfunkcyjnych zachowań¹⁰. Również generowanie różnych form agresji zawęża w pewnym stopniu świadomość samego sprawcy, ponieważ komunikaty, jakie wykorzystuje (w przestrzeni internetowej), bardzo mocno ograniczają działanie jego niewerbalnego kanału komunikacyjnego, który odpowiada w dużej mierze za emocjonalne podejście do przekazywanych treści¹¹.

Wystosowany przekaz o negatywnym

Fot. S. Kopeć

wydzwiku dzięki Internetowi jest bardzo łatwy zarówno do skonstruowania, jak i dystrybucji. Umieszczony materiał może być udostępniany za pośrednictwem portali społecznościowych, komunikatorów lub poczty elektronicznej. Zatem opracowanie krzywdzących treści jest stosunkowo proste, ich odbiór staje się zdecydowanie masowy, a wyrządzona krzywda dzięki nim bardziej odczuwalna¹². Ponadto łatwy dostęp do smartfonów umożliwia szybką rejestrację zdjęć, filmów i tekstów oraz ich szybką publikację w serwisach internetowych. Przez to problem cyberprzemocy w dużej mierze dotyka również szkoły¹³.

U podstaw masowości zjawiska cyberagresji leży poczucie anonimowości, którą odczuwają kreatorzy negatywnego przekazu

Osoby odpowiedzialne za akty cyberagresji czują przyjemność, dopuszczając się szkodliwych czynów, ponieważ w dużej mierze krzywda wyrządzona innym pozwala na wzmocnienie własnej pozycji w grupie rówieśniczej oraz wykreowanie określonego obrazu samego siebie. Takie zachowanie może być próbą zwrócenia uwagi na własną osobę, a pozorna anonimowość w sieci może skłaniać do podejmowania bardziej agresywnych zachowań niż w świecie realnym.

Ten rodzaj przemocy działa szczególnie destrukcyjnie na psychikę ofiar, a jej następstwa pomimo cyfrowego charakteru są silnie odczuwalne w życiu realnym. Odbiór negatywnych treści wygenerowanych w sieci jest niemal natychmiastowy, ma masowy charakter, a materiały mogą być dostępne w Internecie długi czas. Z uwagi na fakt, iż świat współczesnych uczniów to komplementarne połączenie przestrzeni realnej i wirtualnej, takie treści mogą wzmacniać poczucie osamotnienia i osaczenia.

Cyberagresja jest najpowszechniej zauważalną formą przemocy internetowej, jednak nieustanny rozwój usług sieciowych powoduje powstawanie nowych niebezpieczeństw, których działanie destrukcyjne może być szczególnie niebezpieczne. Wraz z nieustannym rozwojem Internetu postępuje także

dynamiczny rozwój zagrożeń związanych ze sferą fizyczną młodych odbiorców. Dzieci już od najmłodszych lat mają kontakt z treściami dostępnymi niegdyś tylko dla dorosłych. Możliwości, jakie stwarza sieć w zakresie nie tylko przeglądania, ale również generowania materiałów o takim charakterze, leżą u fundamentów powstania dwóch niebezpiecznych zagrożeń, jakimi są *seksting* i *grooming*.

Cyberagresja jest najpowszechniej zauważalną formą przemocy internetowej

W sieci zauważalne jest coraz częściej zjawisko określane mianem *seksingu* (ang. *sexting*). Termin ten jest połączeniem słów *sex* oraz *texting* odnoszącego się do sytuacji wymiany między użytkownikami telefonów komórkowych wiadomości tekstowych o seksualnym charakterze¹⁴. Za W. Ronatowiczem możemy wyróżnić dwa rodzaje takich zachowań: samoistne wykonanie fotografii lub krótkiego filmiku i dobrowolne wysłanie do osoby, z którą nie wiąże nadawcy relacja seksualna lub samoistne wykonanie własnej fotografii lub filmiku (bądź zgoda na wykonanie tej czynności przez osobę zaufaną) i dobrowolne wysłanie bądź przekazanie osobie, z którą wiąże nadawcę relacja seksualna¹⁵.

Seksting jest zjawiskiem coraz popularniejszym wśród młodzieży. Jest ono spotykane częściej wśród osób, które dopiero zamierzają stworzyć związek. Częściej to chłopcy są inicjatorami i podmiotami nakłaniającymi do wysyłania materiałów o charakterze seksualnym. Zdecydowanie rzadziej zdarza się odwrócenie ról. Nastolatki postrzegają to jako sposób flirtowania, okazywania miłości, wyrażania swojego przywiązania i zaufania wobec drugiej osoby. Sytuacja staje się groźniejsza, gdy młodzież wysyła zdjęcia o takim charakterze do użytkowników, których nie widziała w realnym życiu, a których zna jedynie z sieci. Rzadko młodzi ludzie są w pełni świadomi faktu, iż po drugiej stronie może znajdować się inna osoba, niż ta, za którą się podaje, a to, z kim mają do czynienia, patrząc w ekran, to jej wyidealizowany

i nieprawdziwy obraz. W rzeczywistości może być to zwykły oszust, a często także przestępca wyłudający materiały o charakterze pornograficznym.

W związku z powyższym częste są sytuacje, w których wysyłane poufne materiały publikowane są na różnych stronach internetowych, a przez to ryzyko, że trafią do znajomych ofiary, jest stosunkowo wysokie. W konsekwencji osoba pokrzywdzona może zostać odrzucona, stać się pośmiewiskiem grona rówieśników, a także doświadczyć ostracyzmu społecznego. Wiąże się to również z ryzykiem depresji, a w skrajnych przypadkach może doprowadzić do podejmowania prób samobójczych.

Materiały o charakterze pornograficznym zarejestrowane w sieci wyrządzają trwałą krzywdę psychiczną dziecku, ale oddziałują destrukcyjnie także na całą rodzinę. Pedagodzy, psychologowie i rodzice często dopiero po dramatycznych doświadczeniach dostrzegają konieczność prowadzenia kompleksowych rozmów z dziećmi i młodzieżą na ten temat. W obecnych czasach bezsprzecznie należy podjąć wysiłek nad zwiększaniem świadomości młodych ludzi na temat zagrożeń o charakterze seksualnym oraz promować asertywność w interakcjach międzyludzkich – elementach tak ważnych w funkcjonowaniu młodych adolescentów.

Kolejnym zagrożeniem internetowym dotyczącym sfery fizycznej, o szczególnie destrukcyjnym działaniu, jest *grooming*. Pochodzi ono od angielskiego słowa *groom* oznaczającego pielęgnowanie, przysposabianie, opiekowanie się¹⁶. Nie jest to zjawisko nowe, jednak wraz z rozwojem technologii stało się powszechniejsze, a jego zakres zdecydowanie ewoluował.

Zjawisko *groomingu* realizuje się głównie za pośrednictwem komunikatorów internetowych oraz czatów. Przestępca odwiedza konkretne fora poruszające najpopularniejsze wśród dzieci tematy, takie jak sport, muzyka, moda, i tam poszukuje swojej potencjalnej ofiary. Pierwszym jego celem jest zdobycie zaufania. Bazując na łatwowierności ofiary, prowadzi on spontaniczne rozmowy, by stopniowo ją oswoić, zachęcić do otwartości, a jednocześnie stworzyć sytuację, w której obcy

zaczyna być postrzegany jako ktoś bliższy. W następnej kolejności dąży on do pogłębienia relacji z dzieckiem, poruszając w coraz częstszych konwersacjach coraz bardziej osobiste, prywatne tematy. Często udaje wirtualnego przyjaciela, odwołując się do sytuacji, których dziecko już doświadczyło.

Częste są sytuacje, w których wysyłane poufne materiały publikowane są na różnych stronach internetowych

W ostatnim etapie przestępca dokonuje oceny ryzyka odkrycia znajomości. W tym celu dąży do pozyskania jak największej ilości informacji o codziennym życiu dziecka. Zadawane pytania są kierowane w stronę relacji rodzinnych, padają pytania o kontrolę rodzicielską i zakres korzystania z komputera przez rodziców dziecka. Po upewnieniu się, że szansa zdemaskowania przestępcy jest niewielka, sprawca przechodzi do etapu wprowadzania synergii z ofiarą. Zapewnia o bezgranicznej przyjaźni opierającej się na zaufaniu i wierności, jednocześnie poruszając w prowadzonych rozmowach coraz śmielsze kwestie związane z cielesnością i seksualnością dziecka. Ofiara postrzega go jako człowieka dobrego, uczciwego, empatycznego, więc chętnie dzieli się z nim informacjami i materiałami bardzo osobistymi. W ostateczności może dojść również do fizycznego kontaktu ofiary i przestępcy. Obie formy wykorzystania pozostawiają w psychice dziecka nieodwracalne zmiany¹⁷. Na częstotliwość występowania *groomingu* zdecydowanie wpływa brak wsparcia ze strony najbliższych, słabe kontakty z rówieśnikami i niski poziom wiedzy o zagrożeniach w Internecie.

Podane powyżej przykłady są tylko namiastką zagrożeń internetowych, jednak są one szczególnie groźne. Na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia obserwuje się znaczny wzrost niebezpieczeństw, które wynikają z kontaktu z treściami umieszczonymi w sieci. Cyfrowa przestrzeń, w której bardzo intensywnie funkcjonują współczesna młodzież i dzieci, podlega ciągłej ewolucji. Jest ona wynikiem zmian technologicznych

i rosnących zróżnicowanych strategii odbioru mediów przez użytkowników. W związku z tym zagrożenia są coraz trudniejsze do kontrolowania i monitorowania. Jedną z przyczyn jest m.in. swobodny dostęp do sieci z wykorzystaniem urządzeń zdalnych.

Dzisiejszym standardem odbioru mediów cyfrowych jest bez wątpienia mobilność. Zgodnie z raportem *Nastolatki 3.0*¹⁸, opracowanym przez Państwowy Instytut Badawczy NASK, wyraźnie można zauważyć, iż rozwój technologii ma bezpośrednie przełożenie na style korzystania z Internetu szczególnie przez młodzież. Ponad połowa nastolatków biorących udział w badaniach stwierdziła jednoznacznie, że nie korzysta już z komputerów stacjonarnych. Priorytetem staje się swoboda w wysyłaniu i otrzymywaniu informacji, czyli wspomniana mobilność.

Zdecydowanie nie powinno to dziwić, ponieważ taka forma korzystania z nowych mediów niesie ze sobą wiele korzyści, m.in. ogólną dostępność, nieograniczony kontakt z członkami grupy, czy też łatwy dostęp do informacji. Jednak z perspektywy opiekunów stwarza szczególne niebezpieczeństwo, którego źródło leży w braku jakiegokolwiek kontroli treści oglądanych przez podopiecznych i czasu na to poświęcanego. Korzystanie z mediów cyfrowych w oparciu o urządzenia stacjonarne (np. komputery) stwarzało zdecydowanie większe szanse na głębszą analizę częstotliwości i zakresu oglądanych materiałów w Internecie przez dzieci. Urządzenia mobilne (w szczególności smartfony, tablety i laptopy) zmieniły tę sytuację.

Akceleratorem dużej ekspansji urządzeń mobilnych są także portale społecznościowe (m.in. Facebook, Instagram, TikTok) kreujące współcześnie standardy korzystania z sieci. Wymuszają one pewną strategię ich odbioru, tworząc jednocześnie potrzebę ciągłego bycia online i dzielenia się wieloma informacjami ze swojego życia prywatnego.

Tendencja do ciągłego śledzenia pojawiających się informacji i bycia na bieżąco wywołuje wielką presję na młodzież, przez co smartfon towarzyszy im niemal w każdej chwili ich życia. W dobie nadmiaru informacyjnego,

w którym funkcjonujemy, konieczność śledzenia ogromu przychodzących informacji może stanowić determinant aktywnego i świadomego udziału w otaczającej przestrzeni, jednak w przypadku młodzieży może on być traktowany jako płynne funkcjonowanie w najbliższej grupie lub wręcz wykluczenie z niej. Dlatego też coraz większym problemem staje się syndrom FOMO¹⁹ (z ang. *fear of missing out*), w wyniku którego użytkownicy, zwłaszcza młodzi, czują konieczność ciągłego bycia online. W związku z tym potrzeba posiadania odpowiedniego urządzenia służącego do korzystania z sieci, a także ciągły dostęp do treści tam umieszczanych stanowi dla nich element priorytetowy. Dlatego telefon komórkowy towarzyszy młodzieży wszędzie, w każdej sytuacji i każdym miejscu.

Ta mobilność związana z jednoczesną stałym dostępem do wszystkich (również niedostosowanych do wieku odbiorców) treści stanowi poważne wyzwanie dla opiekunów, ponieważ pozostawia często młodych i niedoświadczonych użytkowników sieci poza jakąkolwiek kontrolą. Stanowi to także idealny fundament do tworzenia, przesyłania i przechowywania treści mogących mieć znamiona cyberagresji, a w skrajnych przypadkach *sekstingu* i *groomingu*.

Wraz z nieustannym rozwojem sieci i technologii mobilnej konieczne jest kompleksowe wykorzystanie działań profilaktycznych, które będą dostępne szerokiemu gremium osób zaangażowanych w wychowanie młodzieży – nauczycielom, pedagogom, wychowawcom, ale także rodzicom zainteresowanym zwiększeniem bezpieczeństwa swoich pociech w sieci. Rodzice i nauczyciele powinni podejmować stanowcze działania oraz interweniować w sytuacji, gdy zachodzi podejrzenie, że dziecko jest ofiarą lub sprawcą przemocy w sieci.

Istotne jest także zwiększenie kompetencji nauczycielskich w zakresie wykorzystania mediów nie tylko w procesie dydaktycznym, ale także w procesie wychowania i komunikacji z uczniami. W jakim stopniu dzieci i młodzież będą wykorzystywać technologie poprawnie i bezpiecznie, w dużej mierze wynika z wzorców, które przekazują im ich

opiekunowie. Świat realny i wirtualny przenikają się, tworząc wzajemną sieć powiązań, w którą wplątany jest współczesny uczeń. W związku z tym w żadnej z dwóch przestrzeni nie można pozwoić na pozostawienie go samego ze swoimi problemami. Ponieważ pomimo wysokich kompetencji technologicznych dopiero rozpoczyna on swoją życiową przygodę, wsparcie osoby dorosłej pozostanie największym darem, który będzie można mu ofiarować.

Słowa kluczowe: Internet, zagrożenia, uzależnienie.

Przypisy:

- ¹ K. Borawska-Kalbarczyk, *Młodzież jako odbiorca i użytkownik informacji w perspektywie zmian w edukacji*, [w:] A. Karpińska, M. Zińczuk, P. Remża (red.), *Dydaktyczna refleksja o edukacyjnych priorytetach*, Warszawa 2014, s. 321.
- ² J. Morbitzer, *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodidagmata”, nr 33–34, 2011–2012, s. 137.
- ³ A. Filipek, *Dziecko w kontekście zagrożenia Internetu*, [w:] J. Izdebska, J. Szymanowska (red.), *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, Białystok 2009, s. 375.
- ⁴ A. Augustynek, *Psychologiczne aspekty korzystania z Internetu*, [w:] L. Haber (red.), *Formowanie się społeczności informacyjnej*, Kraków 2003, 73–94.
- ⁵ M. R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, Łódź 2018, s. 141–142.
- ⁶ A. Czesławski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying wśród dzieci i młodzieży*, [w:] A. Rogucka (red.), *Media w edukacji. Wymiar kulturowy i aksjologiczny*, Siedlce 2013, s. 229.
- ⁷ M. Trzcińska-Król, *Media i cyberprzestrzeń*, [w:] S. Kuruliszewi (red.), *Technologie informacyjne a zmiany współczesnej edukacji*, Kraków 2014, s. 35.
- ⁸ Ł. Wojtasik, *Przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych – wprowadzenie do problematyki*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 1/8/2009, s. 8.
- ⁹ V. Lubkina, G. Marzano, *Cyberprzemoc*, [w:] J. Lizut (red.), *Zagrożenia cyberprzestrzeni – kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Warszawa 2014, s. 86.
- ¹⁰ J. Pyżalski, *Polscy nauczyciele i uczniowie a agresja elektroniczna – zarys teoretyczny i najnowsze wyniki badań*, [w:] M. Jędrzejko,

D. Sarzała (red.), *Człowiek i uzależnienia*, Pułtusk–Warszawa 2010, s. 55.

¹¹ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży. Różne wymiary zjawiska*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 1 (26) 2009, s. 12–27.

¹² J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012, s. 124.

¹³ A. Waligóra-Huk, *Cyberprzemoc wśród młodzieży ze szkół wiejskich*, Katowice 2015, s. 9.

¹⁴ Ł. Wojtasik, *Seksting wśród dzieci i młodzieży*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, 2014, nr 2, s. 79.

¹⁵ W. Ronatowicz, *Ryzykowne zachowania seksualne dzieci, młodzieży i młodych dorosłych w kontekście korzystania z technologii cyfrowej*, „Rocznik Lubuski”, t. 40, cz. 1, 2014, s. 135.

¹⁶ J. Fisiak (red.), *Słownik angielsko-polski*, Warszawa 2002, s. 198.

¹⁷ A. Jodko, *Tabu seksuologii*, Warszawa 2008.

¹⁸ Nastolatki 3.0, <https://akademia.nask.pl/badania/RAPORT%20-%20Nastolatki%203.0%20-%20wybrane%20wyniki%20badań%20ogólnopolskich.pdf> (dostęp: 2 I 2020).

¹⁹ FOMO chorobą cywilizacyjną naszych czasów, <https://www.forbes.pl/wiadomosci/fomo-choroba-cywilizacyjna-naszycz-czasow/1efht1m> (dostęp: 2 I 2020).

Bibliografia:

- Fisiak J. (red.): *Słownik angielsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Longman, 2002.
- Haber L. (red.): *Formowanie się społeczności informacyjnej*. Kraków: Tekst-Graf, 2003.
- Izdebska J., Szymanowska J. (red.): *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*. Białystok: Trans Humana, 2009.
- Jabłońska M. R.: *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018.
- Jędrzejko M., Sarzała D. (red.): *Człowiek i uzależnienia*. Pułtusk–Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2010.
- Jodko A.: *Tabu seksuologii*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, 2008.
- Karpińska A., Zińczuk M., Remża P. (red.): *Dydaktyczna refleksja o edukacyjnych priorytetach*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2014.
- Kuruliszewi S. (red.): *Technologie informacyjne a zmiany współczesnej edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2014.
- Lizut J. (red.): *Zagrożenia cyberprzestrzeni – kompleksowy program dla pracowników*

służb społecznych. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, 2014.

- Majchrzyk Z.: *Agresja wirtualna vs realna. Poglądy i badania*. Białystok: Wydawnictwo WSAP, 2001.
- Morbitzer J.: *O istocie medialności młodego pokolenia*. „Neodidagmata” nr 33–34 2011–2012.
- Pyżalski J.: *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2012.
- Pyżalski J.: *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży. Różne wymiary zjawiska*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” nr 1 (26)/2009.
- Rogucka A. (red.): *Media w edukacji. Wymiar kulturowy i aksjologiczny*. Siedlce: Fundacja na rzecz dzieci i młodzieży „SZANSA”, 2013.
- Ronatowicz W.: *Ryzykowne zachowania seksualne dzieci, młodzieży i młodych dorosłych w kontekście korzystania z technologii cyfrowej*. „Rocznik Lubuski” t. 40/cz. I/2014.
- Waligóra-Huk A.: *Cyberprzemoc wśród młodzieży ze szkół wiejskich*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015.
- Wojtasik Ł.: *Przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych – wprowadzenie do problematyki*. „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” nr 1/8/2009.
- Wojtasik Ł.: *Seksting wśród dzieci i młodzieży*. „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” nr 2/79/2014.

Dr Karol Kowalcuk – doktor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogiki, adiunkt w Zakładzie Dydaktyki Ogólnej na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.

Michalina Stankiewicz – studentka III roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku, członek Koła Aktywnych Dydaktyków.

Karolina Stępień – studentka III roku pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku, członek Koła Aktywnych Dydaktyków.

W świecie patotreści. O psychologicznych zagrożeniach cyberprzestrzeni najmłodszych użytkowników Internetu

dr Dagmara Maria Boruc

Niniejszy artykuł przybliża zagadnienie nowego zjawiska, jakim są patotreści wirtualnej rzeczywistości oraz porusza problematykę psychologicznych negatywnych konsekwencji wpływu Internetu na jego najmłodszych użytkowników. Zwraca też uwagę na rolę dzieci i młodzieży jako sprawców i ofiar cyberprzemocy oraz jej psychologiczne skutki. Przedstawia również stan wiedzy odnośnie do procentowych wskaźników zjawiska patotreści na gruncie polskim.

Internet, cyberprzestrzeń i wirtualność

Internet to potęga. Internet to „okno na świat”. Stwarza wiele możliwości. Jest w stanie zastąpić dotychczas wykorzystywane tzw. tradycyjne środki przekazu słowa czy obrazu, takie jak: książka, gazeta, poczta, telewizja, radio. Internet wykorzystuje do tego celu cyberprzestrzeń. Jak jest ona definiowana?

W literaturze cyberprzestrzeń ujmowana jest jako „przestrzeń wizualna, utworzona przez zgromadzone w Internecie zasoby lub jako iluzja wygenerowana przez specjalne oprogramowanie i sprzęt, takie jak: okulary, hełmy i okulary” (Bednarek, Andrzejewska, 2014; za: Korzan). Jest to zatem przestrzeń nieograniczona w swym zasięgu, stąd też możliwa jest jej nieustanna modyfikacja. Owa zmienność wykorzystywana jest na niemalże wszystkich gruntach aktywności człowieka. Przyna- leży zarówno do współczesnej kultury, jak i nauki. Do podstawowych jej funkcji zalicza się (Bednarek 2012; Bednarek, Andrzejewska, 2014):

1. funkcję informacyjną oznaczającą możliwość dostarczenia w krótkim czasie niezliczonej ilości różnorodnych informacji;
2. funkcję wzorotwórczą wyrażającą się w kreowaniu różnego rodzaju wzorców kulturowych, do których zalicza się styl życia, sposób doboru ubrań, zachowania się lub nowinek kulinarnych;

3. funkcję interpersonalną polegającą na integrowaniu jednostek w sieci z każdego niemalże zakątką świata;

4. funkcję stymulującą dostarczającą nowych, interesujących bodźców do tworzenia i odbioru aktywnego informacji;

5. funkcję ludyczną, dzięki której użytkownicy relaksują się, odpoczywają, znajdują różne formy rozrywki.

Wirtualność jest pojęciem, o którym nie sposób nie wspomnieć w omawianym kontekście. Jest to „pewna możliwość, a nie aktualne zaistnienie” (Bednarek, Andrzejewska, 2014) i oznacza „cyfrową postać danych w postaci oprogramowania, bazy danych czy też hipertekstu” (Bednarek, Andrzejewska, 2014).

Reasumując, zarówno Internet, jak i cyberprzestrzeń przynoszą wiele korzyści, w szczególności ułatwiając komunikowanie się, przekazywanie i rozpowszechnianie informacji, wymianę pomysłów. Jednakże poza szeregiem zalet istnieją jednocześnie liczne niebezpieczeństwa, których należy być świadomym, aby uniknąć ich negatywnych konsekwencji. Jakiego rodzaju? Czy są one groźne, a jeśli tak, to jakie potencjalne szkody mogą wywołać? Czy możliwe jest ich zatrzymanie? W dalszej części artykułu nastąpi próba odpowiedzi na wymienione zagadnienia.

Zjawisko patotreści

Publiczne użytkowanie Internetu pociąga za sobą możliwość umieszczenia zarówno niezwykle pożytecznych i war-

tościowych, ale i tych szkodliwych treści. Czym zatem są treści szkodliwe? Jak definiuje się szkodliwość treści występujących w Internecie? Zgodnie z definicją szkodliwe treści to „materiały, które mogą wywołać negatywne emocje u odbiorcy lub które promują niebezpieczne zachowania” (Polak, 2014). Oznacza to, że jest to wszelkiego rodzaju pornografia, materiały propagujące zachowania autodestrukcyjne, zagrażające życiu lub zdrowiu w tym: zażywanie substancji psychoaktywnych, spożywanie alkoholu, nieprawidłowa dieta bądź przemocowe (przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, przemoc ekonomiczna, przemoc seksualna).

Jak wskazują analizy badań, „materiały takie są szczególnie niebezpieczne dla najmłodszych odbiorców – dzieci i młodzieży, mogą bowiem negatywnie wpływać na ich rozwój emocjonalny, poznawczy i społeczny” (Valkenburg, Peter, Walther, 2001; Valkenburg, Peter, Walther, 2016).

W kontekście szkodliwych treści online w ostatnich latach coraz częściej mówi się o problemie pojawiających się lawinowo patotreści. Są to „wulgarne, poniżające, pełne przemocy fizycznej i słownej treści, nierzadko nagrywane pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających, z lekceważeniem prawa i zasad współżycia społecznego, które niosą demoralizujący przekaz” (Wójcik, Wojtasik, Kępka, Makaruk, Dziemidowicz, Nawarenko, Podlewska, 2019; Deklaracja uczestników Okrągłego Stołu Rzecznika Praw Obywatelskich do walki z patotreściami w Internecie; Patotreści w Internecie 2019).

Analogicznie, w odniesieniu *stricte* do patotrześci, powstał termin patostream. Patostream to „transmisja internetowa na żywo, prowadzona w serwisach internetowych udostępniających wideo strumieniowe (np. w serwisie YouTube), w trakcie której prezentowane są liczne zachowania powszechnie uznawane za będące dewiacjami społecznymi, w tym zwłaszcza takie jak: libacje alkoholowe, przemoc domowa lub wulgaryzmy” (Patostream, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Patostream>, dostęp: 27 IV 2019; Wójcik, Wojtasik, Kępka, Makaruk, Dziemidowicz, Nawarenko, Podlewska, 2019).

W raporcie opracowanym przy aktywnym udziale Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (2019) pojawiające się w cyberprzestrzeni patotrześci to materiały przede wszystkim promujące:

- przemoc fizyczną,
- zachowania o wysokim natężeniu agresji,
- zachowania autoagresywne,
- przemoc seksualną w tym seksualizację połączoną z zachowaniami przemocowymi,
- przemoc psychiczną,
- agresję słowną,
- zażywanie wszelkiego rodzaju substancji psychoaktywnych oraz alkoholu (Wójcik, Wojtasik, Kępka, Makaruk, Dziemidowicz, Nawarenko, Podlewska, 2019).

Nie sposób nie odnieść wrażenia, iż zjawisko to jest w swej strukturze niezwykle zagrażającym i które swym zasięgiem nie posiada żadnych ograniczeń.

Psychologiczne konsekwencje oddziaływania patotrześci i nadmiernego korzystania z Internetu na funkcjonowanie psychospołeczne dzieci i młodzieży.

Wyniki dotychczasowych doniesień naukowych

Jak wykazały analizy wielu badań (Białokoz-Kalinowska, Kierus, Nawrocka., Piotrowska-Jastrzębska, 2011; Poprawa, 2011; Majchrzak, Ogińska-Bulik, 2010; Woronowicz, 2009; Pytlakowska, Gomuła, 2007; Olejnik, 2005, Białokoz-Kalinowska,

Piotrowska-Jastrzębska, 2005; Konowaluk, 2005), nieograniczone przebywanie w cyberprzestrzeni przyczynia się do szeregu negatywnych zjawisk szczególnie niebezpiecznych dla najmłodszych jej użytkowników – dzieci i młodzieży. Do nich zalicza się (Siemieniecki, 2001):

- zanik humanistycznych wartości – technokratyczny sposób widzenia świata,
- możliwość swobodnego manipulowania ludźmi – sterowania ich świadomością, trudności w przystosowaniu się do zasad funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym oraz uzależnienie się od technologii,
- rozszerzenie się patologicznych procesów związanych z użytkowaniem technologii, takich jak chociażby: przemoc, agresja, erotyka, pornografia, piractwo i hackerstwo, uzależnienie od komputera.

Maciej Tanaś (1993) z kolei potencjalne zagrożenia zaklasyfikował do dwóch zasadniczych grup. Są to:

1. grupa pierwsza – medyczne zagrożenia, tzw. somatyczne. Wśród nich znajdują się: szkodliwe oddziaływania promieniotwórcze monitora komputerowego (lub innych urządzeń), coraz silniejsze pojawianie się pola elektrostatycznego i elektromagnetycznego, oddziaływanie promieniowania nadfioletowego, jak również niekompletność w miejscu korzystania z komputera, laptopa etc. (tj. nieprawidłowa postawa ciała, niedostatki w zakresie sprzętu, nieodpowiednie miejsce siedzące);
2. grupa druga – psychiczne zagrożenia, do których zalicza się: zakrzepicę, bóle głowy, bóle somatyczne i innego rodzaju dolegliwości bólowe czy pogorszenia ostrości widzenia.

Węższego podziału dokonał J. Bednarek (2012), który to wymienia:

1. zagrożenia odnoszące się do ludzkiej psychiki, jak i fizycznych aspektów, wśród których znalazły się: próby autodestrukcyjne (przede wszystkim samookaleczania się), próby samobójcze (udane i nieudane), zaburzenia emocjonalne, zaburzenia zachowania, jak również wszelkiego rodzaju powikłania somatyczne zmysłów (wzroku, czucia), nieprawidłowe ułożenie się kręgosłupa i bóle z tym związane;
2. zagrożenia odnoszące się do zagadnień moralnych, tj. coraz częstsze przypadki prostytuowania się coraz

młodszych użytkowników Internetu oraz sekstingu, pornografii internetowej, zagrożenie pedofilią w sieci;

3. zagrożenia społeczne i wychowawcze, czyli narastająca internetowa agresja przekładana na realistyczne życie, zachowania przemocowe, wszelkiego rodzaju kradzieże, pojawiające się zaburzenia relacji społecznych.

Niniejsze klasyfikacje, obszerne i wyczerpujące w swej treści, nie uwzględniły aspektów, o których wspomina Daniel Korzan (w: Bednarek, Andrzejewska, 2014):

1. „zaburzenia funkcji poznawczych,
2. ucieczka od świata realnego, specyficzne postacie patologii społecznych,
3. nieograniczony dostęp do patologicznych grup i treści, nieograniczony dostęp do toksycznych grup kulturowych”.

Aktualny Raport Rzecznika Praw Obywatelskich (2019) oraz badania i analizy rozmów dzieci i adolescentów ze specjalistami Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116-111 (Wójcik, Wojtasik, Kępka, Makaruk, Dziemidowicz, Nawarenko, Podlewska, 2019) wykazują, że do negatywnych skutków oddziaływania patotrześci, ze względu na prezentowane w nich niezwykle silnie zabarwione przemocowo treści i materiały, należą:

- zmiana postrzegania przez dziecko otaczającego go świata z perspektywy nieadekwatnej i nieprzystającej do rzeczywistości;
 - stworzenie obrazu otaczającego świata jako zagrażającego czy nieprzyjaznego, którego należy się obawiać i być nieustannie gotowym na odparcie ataku ze strony innych osób;
 - wytworzenie obrazu innych ludzi jako potencjalnych osób, które chcą skrzywdzić lub zadać jedynie ból;
 - promocja zachowań agresywnych i przemocowych;
 - pozytywny obraz zachowań promujących zażywanie środków psychoaktywnych, w tym ryzykowne i zagrażające zdrowiu i życiu spożywanie alkoholu;
 - nadmierna i przede wszystkim nieadekwatna do wieku seksualizacja;
 - promowanie wartości ukierunkowanych jedynie na fizyczne zaspokojenie;
 - generowanie emocji silnych, nieadekwatnych do bodźca, w przeważającej ilości nieprzyjemnych, takich jak: lęk, frustrację, złość oraz prowadzących do znacznego obniżenia nastroju.
- Potwierdzeniem powyższych zało-

żeń wydają się jednoznaczne wyniki przeprowadzonych analiz dokonanych na potrzebę wspomnianego Raportu (2019) oraz analiz specjalistów Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (Wójcik, Wojtasik, Kępka, Makaruk, Dziemidowicz, Nawarenko, Podlewska, 2019), gdzie uzależnienie od korzystania z patotreści staje się poważnym, a przede wszystkim niezwykle niebezpiecznym zjawiskiem. Wyniki wskazują bowiem, iż 43% młodych respondentów przyznaje się do kontaktu z patotreściami co najmniej raz w tygodniu, a jednocześnie odczuwa taką potrzebę. Z kolei 18% młodych użytkowników otwarcie przyznaje się do tego, że autorzy tychże patostreamów to osoby, które przede wszystkim imponują im i stanowią dla nich wzór (Wójcik, Wojtasik, Kępka, Makaruk, Dziemidowicz, Nawarenko, Podlewska, 2019).

Wskazówki do pracy

Problem uzależnienia od Internetu bądź wszelkiego rodzaju patotreści pojawiających się w cyberprzestrzeni dotyczy coraz większej liczby dzieci i młodzieży. W dodatku problem ten dotyczy nie tylko tych z grupy adolescentów, ale najmłodszych użytkowników – w wieku młodszym szkolnym. Jakie formy oddziaływań należy wdrożyć, aby ochronić dzieci od potencjalnych niebezpieczeństw? Jak oddziaływania terapeutyczne wykorzystać w świadczeniu pomocy już tym uzależnionym? Poniżej zaprezentowano jedynie niektóre formy skutecznej pomocy.

Aby zapobiec postępującemu wzrostowi przypadków negatywnych skutków korzystania z Internetu i pojawiających się w nim patotreści, niezbędne jest wdrożenie profilaktyki. Do niej zalicza się przede wszystkim edukację medialną. Powinna być powszechną, a tym bardziej obowiązkową częścią przedmiotów szkolnych. Znajomość potencjalnych możliwości technologicznych wydaje się bowiem pozostawać w ścisłym związku z potencjalnymi zagrożeniami, nie tylko natury psycho-emocjonalnej ale somato-fizycznej. Powinno się zwrócić uwagę również na zasady higieny miejsca korzystania komputera (tzw. higiena miejsca pracy). Jak wskazują analizy zespo-

łu badawczego pod kierunkiem I. Białokoz-Kalinowskiej (2011), w 35% młodzież po wielogodzinym użytkowaniu Internetu jednoznacznie sygnalizowała bóle głowy oraz pleców, a w 32% kłopoty zmysłu wzroku.

W przypadkach typowo wskazujących na uzależnienie adekwatną formą pomocy staje się terapia dla dzieci i młodzieży prowadzona przez wykwalifikowanego terapeutę specjalizującego się w tej grupie wiekowej. W pierwszej kolejności dokonuje się adekwatnej, pełnej i rzeczowej diagnozy, na podstawie której jednoznacznie określa się rzeczywistą przyczynę utrzymującego się problemu (Young, 1998; Guerreschi, 2005; Young, Klausning, 2009; Chocholska, Osipczuk, 2009). W tym miejscu istotne jest podkreślenie znaczenia aktywnego udziału rodziny w procesie zdrowienia dziecka. Terapia małoletniego bowiem winna przebiegać ze wspomnianym zaangażowaniem się członków rodziny.

Następnym krokiem jest rozpoczęcie terapii. Terapia uzależnień behawioralnych, a takim jest właśnie nałogowe użytkowanie Internetu, w tym korzystanie z zamieszczonych w cyberprzestrzeni patotreści, sieciorholizm, przypomina niejako terapię ukierunkowaną na leczenie uzależnień od wszelkich substancji psychoaktywnych (w tym alkoholu rzecz jasna). Powyższe uzależnienia charakteryzuje, a tym samym łączy zaistnienie następujących cech:

1. odczuwanie nieustannego przymusu oraz potrzeba korzystania z komputera, Internetu, patotreści, która jest niemożliwa do opanowania przez użytkownika;
2. nieumiejętność w obszarze kontroli korzystania z komputera, Internetu czy funkcjonowania w cyberprzestrzeni;
3. spadek, a nawet utrata dotychczasowych zainteresowań oraz zaprzestanie czynności innych wykonywanych w czasie wolnym na rzecz korzystania z Internetu;
4. zwiększona tolerancja charakteryzująca się przymusem zwiększenia częstości i czasu korzystania Internetu dla osiągnięcia tegoż samego co wcześniej zadowolenia;
5. pojawienie się tzw. syndromu abstynencyjnego w sytuacji niemożności korzystania z Internetu czy komputera;
6. szkodliwe nieustanne korzystanie po-

mimo pojawiających się, negatywnych objawów natury somatycznej, emocjonalnej i psychicznej czy społecznej. Ponadto istotne jest uzyskanie informacji o dziecku na temat:

1. ilości spędzanego przez nie czasu w Internecie;
2. pojawienia się nowych zachowań, odmiennych od dotychczasowych, a także nieadekwatnych dla niego;
3. przypadków okłamywania odnośnie do ilości, długości i częstości korzystania z Internetu, patotreści czy komputera;
4. pogorszenia się ocen szkolnych oraz zaniedbywania obowiązków szkolnych na rzecz korzystania z Internetu;
5. pogorszenia funkcjonowania psychospołecznego, w tym utrata dotychczasowych zainteresowań;
6. reakcji (nieadekwatnych) dziecka na zakaz korzystania z Internetu czy komputera.

Zatem, z uwagi na powyższe informacje (objawy), terapia będzie polegać na redukcji szkód. Po pierwsze, należy uniemożliwić dziecku korzystanie z Internetu. Czas odstawienia jedyne źródła przyjemności zarówno dla dziecka, jak i dla członków jego rodziny może okazać się niezwykle trudne oraz bolesne. Z jakiego powodu? Dla dziecka będzie to okres utrzymywania się wspomnianego już tzw. syndromu odstawienia, w którym to objawy typowe dla uzależnienia powodować mogą nie tylko ból psychiczny, ale również i ten fizyczny.

Rodzina z kolei powinna w owym czasie skupić się na dziecku i pomóc mu przejść niniejszy okres jak najmniej boleśnie. Jest to czas próby dla rodziny, bowiem dziecko będzie wykorzystywało każdą niemalże sytuację, aby uzyskać dostęp do zakazanego źródła przyjemności. Konsekwencja i silna wola ze strony członków rodziny jest tu najważniejsza.

Innymi działaniami są takie, które edukują dziecko w zakresie odzyskania kontroli nad własnym postępowaniem. Adekwatna wydaje się tu terapia z nurtu poznawczo-behawioralnego. W swoich założeniach jest to terapia charakteryzująca się:

- konkretną i jednolitą strukturą,
- ukierunkowaniem na cel (jasny, kon-

kretny, zrozumiały),

- oparciem się na współdziałaniu terapeuty i pacjenta,
- silnym związkiem między pojawieniem się problemowych zachowań a sferą emocjonalną (Beck, Freeman, Denis, 2005; Beck, 2012).

Terapeuta w swej pracy nakreśla małodniemu pacjentowi związek między utrzymującym się u niego uzależnieniem a sferą funkcjonowania emocjonalno-psychiczno-społeczną.

Kolejnym etapem, występującym w zasadzie w końcowej fazie terapii, jest proces nabywania przez pacjenta (małodniego) kompetencji w zakresie uzyskiwania przyjemności z innych form aktywności aniżeli korzystanie z Internetu czy komputera oraz funkcjonowania w cyberprzestrzeni wśród patotresci. W tym miejscu wydaje się adekwatne podkreślenie, iż tzw. proces zdrowienia nie jest łatwym doświadczeniem, dla każdego pacjenta stanowi trudność, niezależnie od wieku lub płci. Wymaga ogromnej odwagi, silnej woli, samozaparcia oraz czasu. Niezbędnym ogniwem jest również pomoc i wsparcie rodziny.

Słowa kluczowe: pedagogika, psychologia, cyberprzestrzeń, patotresci, Internet, bezpieczeństwo.

Bibliografia:

- Andrzejewska A.: *Dzieci i młodzież w sieci zagrożen realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2014.
- Beck A. T., Freeman A., Davies D. D.: *Poznawcza terapia zaburzeń osobowości*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005.
- Beck J. S.: *Terapia poznawczo-behawioralna*. Gdańsk: Wydawnictwo GWP, 2012.
- Bednarek J.: *Cyberprzestrzeń i roboty humanoidalne nowym wyzwaniem edukacji*, [w:] Morbitzer J., Musiał E., (red.): *Człowiek, media, edukacja*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, 2012.
- Bednarek J., Andrzejewska A.: *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2014.
- Białokoz-Kalinowska I., Kierus K., Nawrocka B., Piotrowska-Jastrzębska J. D.: *Uzależnienie od Internetu (sieciologizm) wśród młodzieży licealnej – konsekwencje zdrowotne i psychospołeczne. Internet addiction (netaholics) in the secondary school adolescents – impact on the health and psychosocial skills*. „Pediatria i Medycyna Rodzinna” nr 7 (4)/2011.
- Białokoz-Kalinowska I., Piotrowska-Jastrzębska J.: *Zagrożenia zdrowotne wynikające z nieracjonalnego korzystania z komputera przez dzieci i młodzież*. [w:] Izdebska J., (red.), *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2005.
- Chocholska P., Osipczuk M.: *Uzależnienie od komputera i Internetu u dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Hachette Polska, 2009.
- Deklaracja uczestników Okrągłego Stołu Rzecznika Praw Obywatelskich do walki z patotresciami w Internecie; *Patotresci w Internecie*, 2019. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Fundacja Orange, 2019.
- Guerreschi C.: *Nowe uzależnienia*. Kraków: Wydawnictwo Salwator, 2005.
- Konowaluk H.: *Internet jako problem wychowawczy*. [w:] Izdebska J., (red.): *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2005.
- Korzan D.: *Cyberbezpieczeństwo – próba zarysu problematyki*, www.korzan.edu (dostęp: 27 IV 2019).
- Kozak S.: *Patologie komunikowania w Internecie. Zagrożenia i skutki dla dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2011.
- Majchrzak P., Ogińska-Bulik N.: *Uzależnienie od Internetu*. Łódź: Wydawnictwo WSHE, 2010.
- Olejnik P.: *Internet – niebezpieczeństwo dezintegracji osobowości dziecka?* [w:] Izdebska J. (red.): *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*. Białystok: Wydawnictwo: Trans Humana, 2005.
- Patostream, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Patostream> (dostęp: 27 IV 2019).
- Polak Z.: *Szkodliwe treści*, [w:] A. Wrzesień (red.): *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje i NASK, 2014.
- Poprawa R.: *Problematyczne używanie Internetu – nowe wyzwanie dla psychologii zdrowia*. [w:] Górnik-Durose M., Mateusiak J. (red.): *Psychologia zdrowia – konteksty i pogranicza*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011.
- Pytlakowska K., Gomuła J.: *Zaczatowania*. Warszawa: Wydawnictwo J. Santorski, 2005.
- Tanaś M.: *Medyczne skutki uboczne kształcenia wspomagane komputerowo*. „Toruńskie Studia Dydaktyczne” nr 3(2)/1993.
- Valkenburg, P. M., Peter, J., Walther, J.B. *Media Effects: Theory and Research*. „Annual Review of Psychology” nr 67/2016.
- Villani S.: *Impact of Media on Children and Adolescents: A 10-year Review of the Research*, „Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry” nr 40 (4)/2011.
- Woronowicz B. T.: *Uzależnienia od komputera i Internetu*. [w:] Woronowicz B. T. (red.): *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*. Warszawa: Media Rodzina, 2009.
- Wójcik S., Wojtasik Ł., Kępka M., Makaruk E., Dziemidowicz E., Nawarenko A., Podlewska J.: *Patotresci. Raport o problemie*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę w współpracy z Rzecznikiem Praw Obywatelskich. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, 2019.
- Young K.: *The emergency of a New Clinical Disorder*. „CyberPsychology and Behavior” nr 1(3)/1998.
- Young K., Klausing P.: *Uwolnić się z sieci. Uzależnienie od Internetu*. Katowice: Wydawnictwo Św. Jacka, 2009.

Dr Dagmara Maria Boruc – doktor nauk społecznych, psycholog, pedagog, absolwentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie. Od 2017 roku certyfikowany mediator sądowy ds. rodzinnych, gospodarczych, cywilnych i karnych. Certyfikowany trener Treningu Umiejętności Społecznych oraz Terapeuta-Cień. Członek Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Warszawie, Członek PTP – Polskiego Towarzystwa Psychologicznego z Oddziałem w Warszawie oraz psycholog – członek Polskiego Towarzystwa Terapii Poznawczej i Behawioralnej. Ukończyła I stopień pracy w nurcie TSR. Posiada doświadczenie w pracy z osobami niedostosowanymi społecznie w placówkach resocjalizacyjnych, m.in.: w zakładach karnych, zakładach poprawczych, świetlicach socjoterapeutycznych i schroniskach dla nieletnich. Poznała również specyfikę funkcjonowania i pracy w ośrodkach zdrowia psychicznego. Autorka wielu publikacji naukowych dotyczących obszaru psychologii i pedagogiki.

Ocalić dzieci i młodzież przed uzależnieniami

Halina Czerwińska

Wielu specjalistów i rodziców zastanawia się, co należy czynić w szkołach polskich, aby ocalić dzieci i młodzież przed uzależnieniami. Dlaczego warto zaufać profilaktyce? Jak stworzyć więź ze szkołą?

Powszechnie wiadomo, że profilaktyka stanowi podstawowy obszar wychowawczy w szkole, który stosowany w sposób profesjonalny może zapobiec wielu ryzykownym zachowaniom wśród dzieci i młodzieży. Może również wzmocnić czynnik chroniący, czyli więź osobową, ochraniając zdrowe relacje i wpływając na klimat oraz integrację środowiska szkolnego.

W profilaktyce sprawdza się model tzw. **profilaktyki zintegrowanej**, w której nacisk kładzie się na skuteczne zapobieganie szerokiemu spektrum zachowań ryzykownych wśród młodzieży (np. nikotyna, alkohol, narkotyki, przemoc, depresja, ciąża nastolatek, HIV/AIDS i inne) i korzysta się z metodyki dającej największą szansę na osiągnięcie dobrej proporcji nakładów do efektów (*cost effectiveness*)¹.

Podejście oparte na koncepcji profilaktyki zintegrowanej wykorzystuje fakt, że wiele czynników powiązanych jest jednocześnie z występowaniem różnych zachowań ryzykownych z różnych obszarów. Wzmacnianie czynników chroniących i osłabianie czynników ryzyka jednego problemu należy rozpatrywać w kontekście wpływu tego czynnika także na inne problemy. Wyniki trzyletnich badań Pracowni Profilaktyki Młodzieżowej „Pro-M” (Instytut Psychiatrii i Neurologii) pod kierunkiem K. Ostaszewskiego doprowadziły do jednoznacznego wniosku, że „poczucie więzi ze szkołą i nauczycielami, wskazujące na dobrą jakość klimatu szkoły, było bezpośrednim predyktorem mniejszego nasilenia syndromu zachowań ryzykownych wśród młodzieży. Im silniejsze poczucie więzi ze szkołą, tym mniejsze nasilenie syndromu zachowań ryzykownych u uczniów. Pozytywna więź ze szkołą i nauczycielami ma również wpływ pośredni na zachowania ryzykowne poprzez wzmacnianie udziału uczniów

w konstruktywnych zajęciach czasu wolnego, a także poprzez zmniejszanie ekspozycji na negatywne wpływy społeczne oraz ograniczanie skłonności do podejmowania ryzyka dla zabawy” (Ostaszewski, 2014; Czerwińska, 2015)².

Badania prowadzone w obszarze profilaktyki wskazały na istnienie najważniejszego czynnika chroniącego młodzież przed ryzykownymi zachowaniami, jakim jest **więź emocjonalna** z rodzicami lub dorosłym opiekunem (Ostaszewski, 2009).

Powiązanie profilaktyki z całym kontekstem wychowania może dokonywać się poprzez systemowe wdrażanie w szkołach spójnych programów profilaktyczno-wychowawczych. Aby osiągnąć spójność, należy równolegle odnieść się, niejako wesprzeć i zintegrować trzy podmioty szkolne: uczniów – rodziców – nauczycieli. Wspieranie dokonuje się w drodze pogłębiania świadomości na temat różnych aspektów wychowania dzieci, doskonalenia umiejętności interpersonalnych, a także konfron-

towania ze zjawiskami i czynnikami zewnętrznymi wpływającymi destrukcyjnie na rozwój dzieci i młodzieży.

W wyniku poszukiwań mających na celu odnalezienie czegoś, co wspiera, rozwija, wznosi i zbliża do siebie uczniów, nauczycieli i rodziców, stworzony został **pakiet programów profilaktyczno-wychowawczych**: Szkoła dla Rodziców i Wychowawców, Golden Five, Archipelag Skarbów, Mediacje Rówieśnicze – droga do pojednania oraz trening umiejętności społecznych „Porozmawiajmy ze sobą”.

Celem wdrażania pakietu programów profilaktyczno-wychowawczych w szkołach jest:

- troska o zintegrowany **rozwój** dzieci i młodzieży,
- wychowanie do odpowiedzialności za relacje osobowe,
- kompleksowe wsparcie dla dzieci i młodzieży,
- zmiana zachowań i postaw z szeregu obszarów problemowych jednocześnie.

Źródło: Ostoja ZPPP, Nowy Sącz (Prezentacja podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej „Integracja środowiska szkolnego i rodzinnego w trosce o rozwój dziecka”, 2016)

Fot. E. Demczuk

Idea stworzenia „pakietu” programów powstała w 2011 roku. Instytucją odpowiedzialną za wdrażanie programów jest Zespół Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej „Ostoja” w Nowym Sączu. Nadzór merytoryczny prowadzi Instytut Profilaktyki Zintegrowanej oraz Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie.

Wielu dyrektorów szkół dostrzeża wartość realizowanych programów. Oto wypowiedź jednego z dyrektorów szkół, gdzie był realizowany cały pakiet programów: „Rekomenduję i polecam wdrożyć wszystkie powyższe programy profilaktyczne w państwach szkołach. Są one znakomitą pomocą w wsparciu i uzupełnieniu, prowadzonej przez wychowawców i nauczycieli, pracy kształtującej młode osobowości zgodnie z wymaganiami stawianymi przez współczesny świat”.

Poniżej przedstawiam krótki opis programów wchodzących w skład pakietu:

Program profilaktyki zintegrowanej **Archipelag Skarbów**® adresowany jest do młodzieży szkół podstawowych klas VII i VIII oraz młodzieży szkół średnich, klas I. Celem programu jest profilaktyka uzależnień, ryzykownych zachowań seksualnych, przemocy, a równocześnie inspirowanie do rozwijania pasji, zachęcanie do kierowania się pewnymi

ustalonymi zasadami w relacjach rówieśniczych. Program został oceniony bardzo wysoko przez młodzież w regionie małopolskim (wyniki podczas realizacji projektu, w skali 1–6, ocena na poziomie 5,11). W opinii nauczycieli jest on bardzo żywy i dynamiczny. Łączy w sobie trzy najważniejsze cechy dobrej profilaktyki: wspiera rodziców i wychowawców w przekazywaniu młodzieży świata wartości, jest atrakcyjny dla młodzieży i należy do nielicznej grupy programów skutecznych. Archipelag Skarbów pokazuje uczniom ich ogromny pozytywny potencjał – zupełnie inaczej niż o młodzieży mówią masowe media³.

Program **Szkoła dla Rodziców i Wychowawców** – adresowany w szczególności do rodziców i wychowawców, jest programem spotkań dla każdego, kto szuka sposobu na nawiązanie głębszych i cieplejszych relacji z dziećmi lub wychowankami. Jego głównym celem jest doskonalenie umiejętności wychowawczych poprzez wspieranie rodziców i wychowawców w radzeniu sobie w codziennych kontaktach z dziećmi i młodzieżą, doskonalenie praktycznych umiejętności komunikacji. Poniżej zamieszczam fragmenty wypowiedzi uczestników kursu (ankiety, 2018, Ostoja ZPPP):

- „Takie zajęcia powinny być już

prowadzone na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej”.

- „Dowiedziałam się, jak postępować z dziećmi i jak radzić sobie z problemami”.
- „Uważam, że Szkoła dla Rodziców i Wychowawców powinna być obowiązkowa dla studentów pedagogiki i nauczycieli, którzy się z nią nie spotkali, i oczywiście dla rodziców”.

Program **Mediacje Rówieśnicze – droga do pojednania** – przeznaczony jest dla szkół podstawowych, klasy V–VIII. Celem programu jest rozpowszechnianie na terenie szkół pokojowych sposobów rozwiązywania sporów rówieśniczych, które polegają na prowadzeniu pertraktacji w przypadku konfliktów między dwoma lub więcej uczniami, którzy nie potrafią się ze sobą porozumieć. Mediatorzy organizują również na terenie szkoły różnego typu akcje mające na celu podniesienie bezpieczeństwa i przyjaznej atmosfery w szkole.

Głównym celem mediacji rówieśniczych jest wypracowanie takiego rozwiązania, w którym mamy do czynienia z dwoma zwycięzcami – brak przegranych. Z wypowiedzi uczestników kursu:

- „Teraz bardziej rozumiem ludzi i rzadziej wpadam w konflikty”.
- „Nauczyłam się, jak rozwiązywać konflikty”.

- „Dowiedziałam się, jak prowadzić mediacje, odzwierciedlać uczucia”.
- „Będę mogła pomagać innym w rozwiązywaniu konfliktów”.

Program **Golden Five** – skierowany do nauczycieli, docelowo również do uczniów. Celem programu jest wspomaganie osiągnięć szkolnych i rozwoju osobistego uczniów, zwłaszcza zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz dostarczenie nauczycielom narzędzi/umiejętności radzenia sobie ze zróżnicowaniem w klasie, poprawą klimatu w klasie, poprawą relacji interpersonalnych a także umiejętne zarządzanie klasą.

Potwierdzeniem wartości realizacji tego programu w szkole jest wypowiedź nauczycielki, która ukończyła kurs: „Jak zmieniło się życie w mojej klasie? Dzieci zbudowały zgrany zespół klasowy. Udało się uwolnić uczniów od etykietek, choć nie jest to proces zakończony, ale jesteśmy na dobrej drodze. Ostatnio moi uczniowie spędzili ze sobą sobotnie popołudnie w kinie, co wywołało tak dużą radość rodziców, że sami mnie o tym poinformowali. Przestało też mieć znaczenie, jaki kto ma telefon, chętniej teraz uczniowie spędzają ze sobą przerwy i po lekcjach wspólnie przygotowują się do sprawdzianów...”⁴.

Trening umiejętności społecznych „**Porozmawiajmy ze sobą**” – to zajęcia przeznaczone dla dzieci, które przejawiają różnego rodzaju trudności w kontaktach społecznych. Celem jest:

- umiejętność nawiązywania relacji z rówieśnikami w grupie,
- podnoszenie poczucia wartości siebie,
- doskonalenie umiejętności asertywności,

- umiejętność radzenia sobie z trudnymi emocjami.

Tematyka:

- Gry i zabawy interaktywne.
- Jak radzić sobie z nieśmiałością?
- Jak radzić sobie z agresją i złością?
- Co może zrobić mi lęk?
- Nauka nawiązywania dobrych relacji z otoczeniem.
- Podnoszenie swojej samooceny.
- Uczenie się współpracy z innymi.
- Co zrobić, aby być asertywnym?
- Empatia i nauka radzenia sobie z trudnymi emocjami.

Zajęcia mają charakter spotkań grupowych. W przyjaznej i bezpiecznej atmosferze uczestnicy zajęć mają możliwość przyjrzenia się sobie, swoim reakcjom na różne sytuacje czy zachowania innych.

W podsumowaniu zajęć uczniowie odpowiadają na pytanie: Co podobało ci się podczas zajęć? Oto przykłady odpowiedzi: „Odkryłem w sobie spokój”; „Odkryłem wielką przyjaźń”; „Teraz wiem, że jestem lubiany”; „Zobaczyłem, że inni są radośni i zabawni”.

Należy pamiętać, że wdrażając w szkole całość pakietu profilaktyczno-wychowawczego, wzmacnia się jednocześnie kilka obszarów:

- profilaktykę przemocy,
- profilaktykę uzależnień,
- wychowanie do odpowiedzialności za relacje osobowe,
- promocję zdrowego stylu życia i zdrowia psychicznego.

Podsumowując, można stwierdzić, że te szkoły, którym uda się wypracować przyjazny klimat i stworzyć więź wychowawczą z uczniami, ocalą młodzież przed uzależnieniami.

Słowa kluczowe: profilaktyka, profilaktyka zintegrowana, programy profilaktyczno-wychowawcze, Archipelag Skarbów, Szkoła dla Rodziców i Wychowawców, Golden Five, Mediacje Rówieśnicze, trening umiejętności społecznych „Porozmawiajmy ze sobą”.

Przypisy:

¹ S. Grzelak, *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży*, Kraków 2009, s. 328.

² S. Grzelak, *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży*, Warszawa 2015, s.

115, s. 138.

³ Wyniki ankiet z realizacji programu w Gimnazjum nr 3 w Nowym Sączu, w latach 2011–2015.

⁴ Z doświadczeń nauczyciela, realizatora programu Golden Five, wypowiedź zaprezentowana podczas międzynarodowej konferencji „Więź wychowawcza chroni przed patologią”, 2015.

Bibliografia:

- Czerwińska H.: *Profilaktyka i wychowanie w jednym pakiecie*. „Hejnał Oświatowy” nr 2/130/2014.
- Grzelak S.: *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży*. Kraków: Rubikon, 2009.
- Grzelak S.: *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży*. Warszawa: ORE, 2015.
- Macander D.: *Profilaktyka uzależnień w szkole, e-poradnik*. Warszawa: ORE, 2013.
- *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
- Materiały źródłowe z konferencji „Więź wychowawcza chroni przed patologią”. Nowy Sącz, 2016.
- Raporty Fundacji Ostoja, lata 2012–2016.
- Szymańska J.: *Program Golden Five. Wspieranie szkół poprzez poradnie psychologiczno-pedagogiczne*. „TRENDY” nr 2/2014.
- Szymańska J.: *Programy profilaktyczne, podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*. Warszawa: ORE, 2015.

Halina Czerwińska – pedagog, mediator, edukator i koordynator programu „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców”, trener programu „Archipelag Skarbów”, instruktor programu „Golden Five” i autorka programu „Mediacje Rówieśnicze – droga do pojednania”, specjalista w zakresie komunikacji interpersonalnej i edukacji emocjonalnej, autorka książki, poradnika wychowawczego *Szkoła dla Rodziców i Wychowawców w pigułce*. Autorka artykułów (2014–2020) na łamach czasopisma „Hejnał Oświatowy”, prezes Fundacji i Zespołu Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej „Ostoja”. Pracowała przez wiele lat w poradni psychologiczno-pedagogicznej, obecnie pracuje w Zespole Szkół Katolickich w Nowym Sączu.

Program wychowawczo-profilaktyczny Golden Five

dr Ilona Dudzik-Garstka

Od lat w polskiej edukacji nie słabnie zainteresowanie działaniami profilaktycznymi, zwłaszcza adresowanymi do dzieci i młodzieży szkolnej. Taka sytuacja jest jak najbardziej konieczna, gdyż statystyki dotyczące zachowań ryzykownych, agresji, załamania kariery szkolnej, trudności adaptacyjnych w związku z przechodzeniem przez kolejne etaty edukacji pokazują, że problem narasta. To powoduje, że wiele instytucji i placówek oświatowych zobligowanych jest do prowadzenia działań profilaktycznych.

Zainicjowana reforma polskiej edukacji zgodnie z zapisami ustawy Prawo oświatowe zakłada również wzmocnienie wychowawczej funkcji szkoły. Jej wdrażanie jest wyzwaniem dla wszystkich osób tworzących wspólnotę szkolną. Akcentuje również ważne miejsce rodziców w szkole i ich angażowanie w życie szkoły oraz współpracę ze środowiskiem lokalnym. Nauczyciele, wychowawcy to najważniejsze osoby realizujące to zadanie. Każdy nauczyciel jest wychowawcą, a każdy wychowawca jest nauczycielem, zatem ich zadaniem jest wspieranie uczniów w integralnym rozwoju i podejmowanie działań wychowawczych i profilaktycznych, udzielanie wsparcia i pomoc w sytuacjach trudnych.

Szkoła to nie tylko miejsce, gdzie dziecko zdobywa wiedzę zaplanowaną w programach nauczania, jest także niezwykle ważnym środowiskiem wywierającym ogromny wpływ na rozwój emocjonalny i społeczny ucznia. To tu młody człowiek poszerza sieć kontaktów społecznych, zdobywa przyjaciół i rozwija umiejętności społeczne. Ma też okazję poznać inne niż w rodzinie wzorce dorosłych ról społecznych. Pod wpływem doświadczeń szkolnych uczeń utrwala bądź weryfikuje swój obraz świata, ludzi i własnej osoby¹.

Ogromną rolę w organizacji bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkolnego, jak już wspomniano, odgrywa nauczyciel, wychowawca. Wychowanie to proces wspierania wychowanka w rozwoju, angażujący dwie osoby –

wychowawcę i samego wychowanka, którzy pozostają między sobą w relacji osobowej, czyli opartej na poszanowaniu godności osobistej obu stron. Aby osiągnąć postawione cele wychowawcze (osiągnięcie przez uczniów dojrzałości w sferze fizycznej, psychicznej, społecznej i intelektualnej), należy pamiętać o współpracy obu stron, z jednoczesnym dzieleniem się odpowiedzialnością. Nauczyciel odpowiada za tworzenie warunków do rozwoju, a wychowanek (uczeń) za korzystanie z istniejących warunków².

Wpływ nauczyciela na rozwijającą się osobowość uczniów jest dużo większy niż sądzą sami nauczyciele, toteż relacja nauczyciel – uczeń stanowi kluczowy element wychowania, klimatu szkoły i klasy, adaptacji szkolnej uczniów, ich motywacji do nauki. Dobre relacje z nauczycielem (znaczącym dorosłym spoza rodziny) dają uczniowi poczucie przynależności, pomagają w tworzeniu spójnej tożsamości oraz uczą umiejętności psychologicznych i społecznych. Szczególne znaczenie mają one zwłaszcza dla ucznia doświadczającego trudności społecznych, emocjonalnych i szkolnych. Mogą zmienić negatywny obraz jego własnej osoby i innych ludzi, nawet jeśli taki obraz ukształtował się pod wpływem negatywnego środowiska rodzinnego³.

Kadra nauczycielska powinna posługiwać się odpowiednimi narzędziami i umiejętnościami, aby zrozumieć funkcjonowanie grupy szkolnej, ale

i pojedynczego ucznia i być w stanie odpowiednio nimi zarządzać. Nauczyciele powinni dysponować środkami służącymi budowaniu właściwych, pozytywnych relacji z uczniami, a także tworzeniu klimatu, który ułatwia te relacje i prawidłowy proces nauki w klasie. Ważne jest też, aby wziąć pod uwagę elastyczność w procesie kształcenia. By stawić czoło zróżnicowaniu, szkoła musi zapewniać różnorodne zajęcia odpowiadające potrzebom i możliwościom uczniów. Niezmiernie ważne dla pozytywnego funkcjonowania ucznia i stworzenia bezpiecznego, przyjaznego klimatu szkoły i klasy jest zaangażowanie rodzin uczniów. Jest to możliwe do osiągnięcia, jeśli szkoła zadba o najważniejsze obszary swojego funkcjonowania: zarządzanie klasą, budowanie relacji, stworzenie klimatu dla pracy i nauki oraz współpraca z rodzicami.

Wiedzę tę wykorzystano przy konstruowaniu programu wychowawczo-profilaktycznego Golden Five, który promuje „pracę na pozytywach”, a jego realizacja daje efekty wychowawcze i profilaktyczne. Program jest współtworzony i upowszechniany od 2007 roku przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie. Program Golden Five w 2008 roku znalazł się na liście dwunastu wyróżnionych projektów uznanych za najlepsze przykłady dobrej praktyki na poziomie europejskim (Best Practice). W 2009 roku, ogłoszonym w Unii Europejskiej Rokiem Innowacyjności i Kreatywności, program otrzymał brą-

zowy medal Komisji Europejskiej za kreatywność i innowacyjne rozwiązania w doskonaleniu nauczycieli.

Program koncentruje się na odkrywaniu i wzmacnianiu zasobów i potencjałów ucznia oraz bliskiego mu środowiska (rodzinnego, szkolnego), a bazując na wiedzy o zjawisku odporności (ang. resilience), dostarcza nauczycielom prostych narzędzi wzmacniania czynników chroniących, czyli budujących potencjał uczniów poprzez:

- podnoszenie samooceny uczniów (szukanie mocnych stron, dostarczanie okazji do zdobywania pozytywnych doświadczeń, osiągnięcia sukcesu),
- wprowadzanie ładu i porządku w klasie poprzez wykorzystanie narzędzi do zarządzania klasą,
- stawianie wysokich oczekiwań przy równoczesnym udzielaniu wsparcia uczniom i ich rodzicom,
- budowanie przyjaznych relacji w klasie i kreowania pozytywnego klimatu społecznego,
- budowanie relacji z rodzicami i kierowania ich uwagi na mocne strony dziecka⁴.

Realizacja programu Golden Five podpowiada nauczycielom, jak oddziaływać na uczniów w pięciu kluczowych obszarach, nazywając je „złotymi obszarami” (symbolizuje je dłoń z pięcioma

palcami – logo programu):

1. Zarządzanie klasą.
2. Budowanie relacji.
3. Kreowanie klimatu społecznego klasy.
4. Nauczanie dostosowane do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów.
5. Współpraca szkoły z rodzicami.

Dla każdego obszaru autorzy programu wybrali i zestawili zasady, których świadome używanie przez nauczyciela wobec ucznia w klasie zmienia sytuację szkolną, nastawienie i relacje uczniów oraz rodziców.

Realizacja programu Golden Five daje efekty wychowawcze i profilaktyczne

W programie zaproponowano kilkadziesiąt „złotych zasad” postępowania nauczyciela do stosowania w codziennej pracy w szkole w czasie lekcji przedmiotowych, lekcji wychowawczych oraz przerw i wycieczek. Są to gesty, komunikaty słowne i działania, które nauczyciel stosuje kolejno i systematycznie wobec wybranych uczniów, rodziców i przenosi je stopniowo, według potrzeb, na kolejne osoby, doświadczać wspólnie z nimi pozytywnych zmian w procesie edukacji.

Proces wdrażania programu przez nauczycieli odbywa się przy wsparciu

instruktora rekomendowanego przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE). Instruktor, którym najczęściej jest psycholog lub pedagog z poradni psychologiczno-pedagogicznej lub placówki doskonalenia nauczycieli, doskonalili kompetencje nauczycieli podczas 12-godzinnego warsztatu, a następnie towarzyszy nauczycielom i wychowawcom w całym cyklu realizacji programu. Utrzymuje kontakt z nauczycielami, monitoruje i doradza przy wdrażaniu zasad w klasach. Nauczyciele z kolei wspierają uczniów i ich rodziców, nakłaniając ich do udzielania wsparcia dzieciom.

Wśród pracowników Małopolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli są instruktorzy, którzy zapraszają nauczycieli i wychowawców do poznania programu Golden Five oraz wspierają ich w wdrażaniu programu w szkołach. Program ten, jak większość programów wychowawczych i profilaktycznych, kierowany jest do odpowiednich odbiorców. W przypadku programu Golden Five odbiorcami programu są nauczyciele, a zwłaszcza wychowawcy klas od IV do VIII szkół podstawowych oraz klas I szkół ponadpodstawowych, a także pedagodzy i psychologowie szkolni.

Szkoła, która wyraża chęć wdrożenia programu, na spotkaniu z instruktorem

Fot. E. Demczuk

poznaje podstawy teoretyczne powstania programu, jego założenia i dotychczasowe efekty. Następnie zainteresowani nauczyciele doskonalą swoje umiejętności wychowawczo-profilaktyczne w oparciu o zasady programu podczas 12-godzinnej warsztatu. Kolejnym etapem jest realizacja zasad w bezpośredniej pracy z uczniami i rodzicami.

Po wdrożeniu programu w klasach i całych placówkach rada pedagogiczna i nauczyciele realizujący program otrzymują od ORE dyplomy „Złotej Szkoły” i „Złotego Nauczyciela”. Należy pamiętać, że proces poznania i wdrażania programu jest jednorazowym aktem, ale otrzymanie dyplomu „Złotej Szkoły” zobowiązuje szkołę do przestrzegania wypracowanych metod, ale także wzbogacania się o własne rozwiązania, wynikające z bieżącej sytuacji i potrzeb szkoły, nauczycieli, uczniów i rodziców⁵.

Na podstawie ewaluacji przeprowadzanych po wprowadzeniu programu w szkołach możemy mówić o korzyściach płynących zarówno dla nauczycieli bezpośrednio realizujących program, jak i dla instruktorów. Powołując się na informacje z ORE, możemy potwierdzić pozytywny wpływ programu na nauczycieli realizatorów. W ich opinii dzięki programowi uczestnicy: poznali nowe metody pracy z klasą oraz zasady pozwalające budować dobre relacje i sprawnie zarządzać klasą; poznają swoich uczniów, lepiej ich rozumieją i bardziej interesują się ich rozwojem; stają się bardziej empatyczni; mają większe poczucie wpływu na uczniów i mniej problemów z utrzymaniem dyscypliny podczas lekcji; czują, że uczniowie bardziej im ufają, lubią ich i traktują jak autorytety; czują się bardziej kompetentni, pewni siebie i mniej zestresowani.

Ogromną rolę w organizacji bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkolnego odgrywa nauczyciel, wychowawca

Podczas współpracy z rodzicami według zasad proponowanych przez program Golden Five większość nauczycieli zauważa, że rośnie zaufanie rodziców do nich i poprawiają się ich

wzajemne relacje.

Nauczyciele podczas ewaluacji programu proszeni są również o opinie na temat tego, jak realizacja programu wpływa na samych uczniów oraz na zespół klasowy. Wymieniają efekty takie jak: większa integracja klasy i lepsze relacje rówieśnicze w klasach (uczniowie poznali się i zaczęli współpracować ze sobą); większa aktywność i motywacja uczniów; mniej zachowań agresywnych i konfliktów; lepsza frekwencja uczniów, mniej przypadków opuszczania lekcji bez podania przyczyny.

Sami uczniowie, a zwłaszcza ci sprawiający szczególne trudności wychowawcze, nadmiernie aktywni, pobudliwi i agresywni, wyciszyli się i uspokoiili. Starają się kontrolować swoje reakcje. W grupie uczniów z dużymi problemami w nauce i zaniedbanych wychowawczo wzrosła motywacja do nauki i aktywność, co przełożyło się na poprawę ocen. Uczniowie wycofani i nieśmiali stali się otwarci i pewni siebie, poprawili swoje relacje z klasą. Uczniowie najzdolniejsi, z dużymi osiągnięciami w nauce bardziej uspołecznili (np. niektórzy zaczęli organizować pomoc w nauce dla swoich słabszych kolegów). Spadła liczba nieprawidłowych zachowań i istotnie poprawiła się ich frekwencja na lekcjach.

O swoich korzyściach z udziału w programie opowiadają również instruktorzy. Często wymieniają takie zalety jak: wzrost własnych kompetencji, nawiązanie bliższych relacji z nauczycielami poprzez towarzyszenie im w rozwiązywaniu problemów bądź dzięki obserwacji zachodzących w nich pozytywnych zmian i nabywania satysfakcji z bycia efektywnym nauczycielem; poznanie rzeczywistych problemów i potrzeb szkoły, co pozwala na opracowanie adekwatnej oferty pomocy i współpracy z nauczycielami i szkołami⁶.

Po latach wdrażania programu w szkołach można śmiało twierdzić, że udział w programie Golden Five przynosi korzyści wszystkim stronom – uczniom, nauczycielom, rodzicom. Zachęcamy więc do zapoznania się z ideą programu Golden Five oraz do kontaktu z instruktorami z Małopolskiego Centrum Do-

skonalenia Nauczycieli:

Ilona Dudzik-Garstka – MCDN Ośrodek w Oświęcimiu; tel. +48 33 844 43 14 w. 37; e-mail: i.garstka@mcdn.edu.pl

Mariola Kozak – MCDN Ośrodek w Krakowie; tel. +48 12 422 43 81; e-mail: m.kozak@mcdn.edu.pl

Słowa kluczowe: profilaktyka, program Golden Five.

Przypisy:

¹ J. Szymańska, *Ochrona zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w szkole*, Warszawa 2012.

² <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/> (dostęp: 23 XII 2019).

³ Podręcznik *Golden Five*, materiały szkoleniowe *Trening umiejętności wychowawczych i profilaktycznych. Program Golden Five*, Warszawa 2014.

⁴ Tamże.

⁵ D. Macander, *Program Golden Five jako przykład profilaktyki pozytywnej – materiały dla instruktora Golden Five*, Warszawa 2014.

⁶ <https://www.ore.edu.pl/category/wydzialy/wydzial-wychowania-i-profilaktyki/golden-five> (dostęp: 23 XII 2019).

Bibliografia:

- *Golden Five – program*, <https://www.ore.edu.pl/category/wydzialy/wydzial-wychowania-i-profilaktyki/golden-five/> (dostęp: 23 XII 2019).
- Macander D.: *Program Golden Five jako przykład profilaktyki pozytywnej – materiały dla instruktora Golden Five*. Warszawa 2014.
- Podręcznik *Golden Five*, materiały szkoleniowe *Trening umiejętności wychowawczych i profilaktycznych. Program Golden Five*. Warszawa: CMPPP, 2014.
- Program wychowawczo-profilaktyczny, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/> (dostęp: 23 XII 2019).
- Szymańska J.: *Ochrona zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w szkole*. Warszawa: ORE, 2012.

Dr Ilona Dudzik-Garstka – nauczyciel konsultant MCDN Ośrodek w Oświęcimiu, członek Zespołu Redakcyjnego „Hejnału Oświatowego”.

Budujemy szkolny Falochron, czyli o skutecznej profilaktyce

Mariola Kozak

Szkolny Falochron – umiejętnie przygotowany i skutecznie realizowany chroni uczniów przed złem otaczającego świata. Postawmy na wczesną profilaktykę.

Onadmorski falochron zwykle rozbijają się nieprzyjemne sztormowe fale. Falochron chroni ład i żyjących na nim ludzi. Jest wzmocnieniem dla obszarów często narażonych na szkwał, podmycia, porywy wiatru, niszczycielską i ślepą siłę natury. Taki obraz warto zapamiętać w odniesieniu do... szkolnej profilaktyki.

Nazwa Falochron od kilku lat kojarzy się wielu nauczycielom, pedagogom czy dyrektorom szkół z programem wczesnej profilaktyki wobec zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży. Od października 2016 roku do końca roku 2018 program ten był finansowany ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej i realizowany na terenie całej Polski. Podstawą jego opracowania był wcześniej wdrożony i przetestowany Falochron dla Województwa Dolnośląskiego autorstwa dr. hab. Jacka Kurzępy, prof. SWPS Wrocław, socjologa młodzieży.

O programie – od początku jego funkcjonowania – mówi się też, że to profilaktyka szyta na miarę; program nie tylko uwzględnia potrzeby konkretnej szkoły, ale też na nie odpowiada.

Pracę z Falochronem w szkole zaczynamy od diagnozy, która pozwala poznać uczniów tu i teraz, środowisko szkolne i okołoszkolne, wychowawcze oczekiwania rodziców uczniów i kompetencje nauczycieli. Program bazuje na zasobach tkwiących w osobach, które tworzą społeczność szkoły, odwołuje się do czynników chroniących i czynników ryzyka; uwzględnia współpracę szkoły z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, policją czy innymi instytucjami, które działają na tym samym terenie.

Ta lokalność programu w sensie jego

dopasowania do konkretnych uczniów konkretnej szkoły sprawia, że każda szkoła tworzy i realizuje swój własny Falochron. Uwzględnione w nim aktywności mogą się w szczegółach znacznie od siebie różnić. Istota jest jednak taka sama: skutecznie chronić uczniów przed realnymi dla nich zagrożeniami. Daje to niesamowity efekt: dorośli nie straszą uczniów i samych siebie zdarzeniami, które miały miejsce gdzie indziej – w innym kraju, w innym województwie – jedynie i aż są czujni i na bieżąco sprawdzają, na ile jakieś zagrożenie jest niebezpieczne dla uczniów, ich podopiecznych.

Planowane i realizowane w szkolnych Falochronach działania polegają na podniesieniu kompetencji i wiedzy dzieci i młodzieży oraz kompetencji ich rodziców.

Cele programu są różne, w zależności od potrzeb szkoły, m.in.

1. Zmniejszenie liczby dzieci i młodzieży sięgających po środki psychoaktywne (w tym dopalacze) oraz alkohol.
2. Zwiększenie świadomości o szkodliwym działaniu środków psychoaktywnych oraz alkoholu w środowisku szkolnym oraz okołoszkolnym.
3. Podniesienie poziomu wiedzy i kompetencji u nauczycieli/pracowników instytucji okołoszkolnych w zakresie pracy i w obszarze pracy z dzieckiem narażonym na zachowania ryzykowne.
4. Podniesienie poziomu wiedzy i kompetencji u rodziców w zakresie reagowania i postępowania z dzieckiem narażonym na zachowania ryzykowne.
5. Podniesienie kompetencji u dzieci i młodzieży m.in. w obszarze kształtowania właściwych postaw, komunikacji interpersonalnej, asertyw-

ności, współpracy w grupie, radzenia sobie ze stresem oraz z agresją (w tym autoagresją).

Jak to z ogólnymi zasadami, celami bywa – są one odpowiednie w każdej sytuacji. By pokazać, że Falochron przekłada się na oryginalne rozwiązania i generuje kreatywne pomysły, podam kilka przykładów. W ramach współpracy w grupie – w jednej ze szkół realizujących program – uczniowie zrobili szalik dla szkoły. Tak długi, tak duży, by oplótł budynek, w którym się uczą. Gdzie indziej nauczyciele podzielili się z uczniami swoimi pasjami – w praktyce zabierali uczniów na wyjazdy typu biała szkoła czy wypadu krajoznawcze w góry. Nie brakło też rozwiązań problemów, które nurtują nas – nauczycieli – na co dzień. Falochron zaowocował wyeliminowaniem palenia tytoniu na terenie szkoły, ograniczeniem używania wulgaryzmów, poprawą frekwencji.

Zachętą dla wahających się, czy warto do programu przystąpić, mogą być przykładowe tytuły szkolnych Falochronów:

- Siła jest w nas.
- Nasza młodzież to nasza przyszłość.
- Ocalić młodzież.
- Koło ratunkowe.
- Gramy razem.
- Mam pomysł na siebie.

Grupą realizującą program w szkole są nauczyciele. Uczestniczą oni (najczęściej wybrana grupa) w szkoleniu prowadzonym przez instruktora i dotyczącym metodologii tworzenia Falochronu, jego roli, założeń, sposobów realizacji. Następnie wybrani przedstawiciele przekazują wszystkie informacje całemu zespołowi nauczycieli. Wsparciem w całorocznej pracy dla nauczycieli jest osoba instruktora, który m.in. prowadzi spotkania superwizyjne. Spe-

cialistyczną pomocą służą także policjanci. Gdy sytuacja tego wymaga, uczestniczą w konsultacjach, konferencjach, spotkaniach roboczych.

Uczniowie są najważniejszą grupą odbiorców Falochronu. Najpierw uczestniczą w badaniach ankietowych prowadzonych w szkole. Badania te są sposobem realizacji obowiązku wynikającego z Rozporządzenia MEN z dnia 22 stycznia 2018 roku zmieniającego rozporządzenie w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii, a konkretnie z § 6 ust. 2, który brzmi: „2. Podstawę do podejmowania działalności, o której mowa w § 2–5, **stanowi diagnoza** w zakresie występujących w środowisku szkolnym czynników chroniących i czynników ryzyka, o których mowa odpowiednio w ust. 3 i 4, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń związanych z używaniem substancji psychotropowych, środków zastępczych oraz nowych substancji psychoaktywnych, **dotycząca uczniów** lub wychowanków, **rodziców** lub opiekunów, **nauczycieli**, wychowawców i **innych pracowników szkoły** lub placówki, opracowywana we współpracy z podmiotami, o których mowa w ust. 1, **w każdym roku szkolnym, w terminie 30 dni od dnia rozpoczęcia roku szkolnego**”.

Po stwierdzeniu występowania zachowań ryzykownych uczniowie będący w grupie zwiększonego ryzyka zostaną bezpośrednio objęci programem szkolnego Falochronu. Rodzice uczniów biorą udział w badaniach ankietowych prowadzonych w szkole. Po identyfikacji niepokojących objawów w środowisku szkolnym czy domowym rodzice uczniów będących w grupie zwiększonego ryzyka otrzymują wsparcie oraz informacje o instytucjach wspomagających i działających w środowisku lokalnym. Wszyscy rodzice mogą wziąć udział w prelekcjach, wykładach, które aktualizują ich wiedzę z zakresu profilaktyki i wychowania.

Realizacja szkolnego Falochronu sprowadza się do następujących działań:

- przeprowadzenie diagnozy w szkole,
- stworzenie programu profilaktycznego

go Falochron dla konkretnej szkoły,

- praca w szkole w oparciu o szkolny Falochron,
- superwizje,
- bieżąca analiza wszystkich wniosków i analiz płynących z życia szkoły.

Szkolne Falochrony przewidują swoje oddziaływanie w następujących strefach:
STREFA I – diagnoza środowiska szkolnego, diagnoza problemów młodzieży.

Strefa bazująca na relacjach rodzinnych młodych ludzi, ich więziach z osobami znaczącymi na indywidualnych doświadczeniach rozwojowych związanych z tworzonym systemem wartości, postaw, kapitale osobowościowym. Dbałość o to, by młody człowiek miał konstruktywne wzorce do naśladowania oparte na wartościach humanistycznych.

STREFA II – odnosząca się do środowiska szkolnego, w którym funkcjonuje młody człowiek.

Tu brane pod uwagę są wszelkie uwarunkowania związane z edukacją, szeroko rozumianym klimatem szkoły (wpływami wychowawczymi, relacjami rówieśniczymi itp.).

STREFA III – korygowanie niewłaściwych zachowań – modelowanie konstruktywnych działań wychowawczych w środowiskach szkolnych, związanych z szeroko rozumianym klimatem szkoły.

STREFA IV – związana z działalnością instytucji i służb pracujących na rzecz edukacji, wychowania i bezpieczeństwa dzieci i młodzieży.

Falochron jest pomyślany jako program profilaktyczny polegający na nakładaniu na jednostkę rozmaitych podobnych do stref falochronu – „wzmocnień” – przeciwko przeciwnościom losu. Korelacja czynników chroniących do czynników ryzyka w kontekście zachowań problemowych jest podstawą działań profilaktycznych podejmowanych w ramach projektu w pracy z uczniami, nauczycielami, rodzicami oraz środowiskiem okołoszkolnym.

Doświadczenia praktyków zajmujących się profilaktyką i wychowaniem pokazują, że istnieją sprawdzone działania przynoszące pozytywne efekty. Działania te nazywamy rekomendacjami do działań profilaktycznych. Do tych rekomendacji należą m.in. następujące

przedsięwzięcia:

- inwestowanie w kształtowanie konstruktywnych zainteresowań młodzieży poprzez zapewnianie atrakcyjnych form pozalekcyjnych;
- stworzenie obszaru do działań i rozwoju dla tzw. dzieci ulicy zaniedbywanych przez rodziców, opiekunów, np. stworzenie alternatywnych zajęć skonstruowanych w taki sposób, aby dostarczyć elementy kontrolowanego ryzyka (sporty ekstremalne, sporty walki, turystyka, szkoła przetrwania);
- psychoedukacja rodziców; poszerzenie wiedzy o takie zagadnienia jak: rola ojca w wychowaniu dziecka, monitorowanie miejsc, gdzie nastolatek spędza czas poza domem, znaczenie i podtrzymywanie zainteresowań przez dziecko, kształtowanie i wzmacnianie umiejętności konstruktywnego rozwiązywania konfliktów;
- relacje rodzic-dziecko, ze wskazaniem na znaczenie rozmowy, dialogu pomiędzy rodzicami a dziećmi, więzi emocjonalnej, uczestnictwa rodzica w życiu dziecka; angażowanie sąsiadów i innych dorosłych z miejsca zamieszkania w lokalną sieć wsparcia działań szkoły i rodziców uczniów;
- jasny i spójny przekaz szkoły, rodziców związany z brakiem akceptacji dla zachowań ryzykownych;
- stworzenie systemu opieki pedagogiczno-psychologicznej dla uczniów doświadczających problemów psychicznych, kryzysów rozwojowych, problemów rodzinnych i szkolnych.

Ta lista, moim zdaniem, najlepiej pokazuje, jak ogólnopolski projekt – program Falochron – przekuć w szkolne kompleksowe rozwiązanie o charakterze profilaktycznym.

Projekt programu opracowano na podstawie książki: J. Kurzępa, *Falochron. Zintegrowany program wczesnej profilaktyki wobec zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży*, Wrocław 2006.

Słowa kluczowe: Falochron, profilaktyka, szkoła.

Mariola Kozak – nauczyciel konsultant MCDN Ośrodek w Krakowie.

Współpraca na rzecz profilaktyki zagrożeń w sieci

Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli włączyło się w działania na rzecz walki z zagrożeniami w sieci. Wspólnie z Komendą Wojewódzką Policji w Krakowie oraz Naukową i Akademicką Siecią Komputerową – Państwowym Instytutem Badawczym (NASK-PIB) będzie realizować projekt edukacyjny w zakresie efektywnego i bezpiecznego korzystania z Internetu oraz reagowania na cyberprzemoc.

Od lewej: dr Ł. Cieślik, dyrektor MCDN, dr hab. inż. J. Leśkow, dyrektor NASK-PIB, M. Malec-Lech, zarząd województwa małopolskiego, nadinsp. dr K. Pobuta, komendant wojewódzki policji w Krakowie, fot. MCDN

29 października 2019 roku podczas konferencji szkoleniowej dla policjantów podpisana została deklaracja o współpracy partnerskiej. Wspólne działania na rzecz bezpieczeństwa cyfrowego mieszkańców Małopolski zadeklarowali: Marta Malec-Lech z zarządu województwa małopolskiego, nadinsp. dr Krzysztof Pobuta – komendant wojewódzki policji w Krakowie, dr Łukasz Cieślik – dyrektor Małopolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli oraz dr hab. inż. Jacek Leśkow – dyrektor Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej – Państwowego Instytutu Badawczego.

Zawarcie deklaracji pomiędzy instytucjami stwarza warunki do rozwoju współpracy na szczeblu regionalnym i krajowym; nie tylko powiększa grono partnerów o MCDN oraz NASK-PIB, ale przede wszystkim rozszerza liczbę

odbiorców projektu na szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, z uwzględnieniem uczniów, nauczycieli i rodziców. „Realizowany od 2012 roku przez Województwo Małopolskie i małopolską policję projekt „Zagrożenia w sieci – profilaktyka, reagowanie” jest odpowiedzią na potrzeby mieszkańców naszego regionu, zarówno najmłodszych użytkowników Internetu, jak i ich rodziców i nauczycieli. Do końca 2018 roku na realizację projektu Województwo Małopolskie przeznaczyło kwotę prawie 1,2 mln zł. Te środki pozwoliły na organizację szkoleń, zakup materiałów edukacyjnych opracowanych przez specjalistów z NASK, które trafiły do odbiorców projektu. Dzięki naszym działaniom poszerzamy krąg wyedukowanych i świadomych użytkowników Internetu. To bez wątpienia nasz wspólny suk-

ces, który powinniśmy rozwijać i kontynuować w kolejnych latach” – mówiła podczas konferencji Marta Malec-Lech z zarządu województwa.

Projekt cieszy się pozytywnym odbiorem, zwłaszcza ze strony rodziców. Jest najlepiej ocenianym przedsięwzięciem profilaktycznym realizowanym w obszarze bezpieczeństwa dzieci i młodzieży szkolnej w Małopolsce. Więcej informacji na: <https://mcdn.edu.pl/wspolpraca-na-rzecz-profilaktyki-zagrozen-w-sieci/>

Słowa kluczowe: współpraca, profilaktyka zagrożeń w sieci.

Polecamy sieci współpracy i samokształcenia

W roku szkolnym 2019/2020 Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli zaprasza do udziału w następujących sieciach współpracy i samokształcenia z zakresu profilaktyki i wychowania:

Ośrodek w Krakowie

- Sieć „Doskonalenie umiejętności wychowawczych nauczyciela”
Koordynator: Mariola Kozak
Kontakt: m.kozak@mcdn.edu.pl
- Sieć nauczycieli – realizatorów „Golden Five”
Koordynator: Mariola Kozak
Kontakt: m.kozak@mcdn.edu.pl

Ośrodek w Oświęcimiu

- Sieć „Wychowanie i profilaktyka”
Koordynator: Ilona Dudzik-Garstka
Kontakt: i.garstka@mcdn.edu.pl
- Sieć nauczycieli – realizatorów „Golden Five”
Koordynator: Ilona Dudzik-Garstka
Kontakt: i.garstka@mcdn.edu.pl

Fot. M. Grewenda

Profilaktyka – wykaz artykułów w „Hejnale Oświatowym”

Marzena Sula-Matuszkiewicz

Wśród podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2019/2020 znalazło się zagadnienie „Profilaktyka uzależnień w szkołach i placówkach oświatowych”. Poniżej przedstawiam wykaz wybranych artykułów na ten temat opublikowanych w „Hejnale Oświatowym” w latach 1992–2019. Czytelnia Główna Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie gromadzi i udostępnia nauczycielom wszystkie numery „Hejnału” od 1992 roku.

1. Nowak Anita: *Działalność profilaktyczna w środowisku młodzieżowym w pracy Towarzystwa Salezjańskiego*, 1992, nr 1, s. 29–31.
2. Lipowska-Teutsch Anna: *Szkolne zespoły interwencji kryzysowej*, 1996, nr 2, s. 7–8.
3. Gaś Zbigniew B.: *Czy istnieją przesłanki do tworzenia systemu profilaktyki w szkołach?*, 1996, nr 4, s. 20–23.
4. Kisała Anna: *Rodzinne uwarunkowania zachowań przestępczych młodzieży*, 1998, nr 2, s. 12–16.
5. Pawlik Jolanta, Kamień Małgorzata: *Łagodźmy obyczaje dzieci*, 2002, nr 1, s. 13.
6. Zajączkowski Krzysztof: *Ośrodek profilaktyczno-terapeutyczny dla chłopców*, 2002, nr 1, s. 29–31.
7. Rajwa Elżbieta: *Profilaktyka w zreformowanym systemie oświaty*, 2002, nr 4, s. 6.
8. Głowacka Katarzyna, Ożóg Danuta: *Walczyć z paleniem można również na gimnastyce korekcyjnej*, 2002, nr 4, s. 19.
9. Małecka Irena: *Profilaktyka w szkole*, 2003, nr 1, s. 3–4.
10. Rajwa Elżbieta: *Działania profilaktyczne w szkole*, 2003, nr 1, s. 5–6.
11. Zachara Barbara: *Rola wartości w profilaktyce problemów oraz wychowaniu dzieci i młodzieży*, 2003, nr 1, s. 7–8.
12. Piasecka Bogusława, Apanasowicz Maria: *Model pracy diagnostyczno-terapeutycznej i profilaktycznej z uczniem z zaburzeniami zachowania*, 2003, nr 1, s. 13–14.
13. Maryńska Anna: *Oswoić agresję i przemoc*, 2003, nr 1, s. 15–17.
14. Młynarczykowska Agnieszka: *Katecheza a profilaktyka*, 2003, nr 1, s. 23–24.
15. Marynowicz Teresa: *Funkcjonowanie rodziny a zagrożenia uzależnieniami*, 2003, nr 1, s. 35.
16. Janczura Monika: *Szkola wobec uczniów z rodzin z problemem alkoholowym*, 2003, nr 3, s. 16–18.
17. Janczura Monika: *Szkola wobec problemu agresywności dzieci i młodzieży*, 2003, nr 4, s. 19–21.
18. Urban Bronisław: *Współpraca rodziny i szkoły w edukacji młodzieży*, 2004, nr 1, s. 7–9.
19. Miczyńska-Gumuła Alina: *Przeciwdziałanie niewłaściwemu korzystaniu z komputera i telewizora*, 2004, nr 1, s. 16–18.
20. Solarz-Janoska Elżbieta: *Diagnoza problemów szkolnych jako jedno z zadań pedagoga w szkole*, 2004, nr 1, s. 24–26.
21. Schab Jerzy, Wachacki Adam: *Funkcjonowanie świetlicy socjoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży zagrożonej uzależnieniem alkoholowym*, 2004, nr 4, s. 16–18.
22. Śnieżyńska Magdalena: *Metoda indywidualnych przypadków w działalności profilaktyczno-resocjalizacyjnej*, 2005, nr 3, s. 24–27.
23. Michel Małgorzata: *Koncepcja profilaktyki lokalnej w kontekście nowoczesnego modelu profilaktyki*, 2005, nr 4, s. 1–3.
24. Czerwińska Aneta: *Profilaktyka niepowodzeń szkolnych*, 2005, nr 4, s. 6–8.
25. Foryś Maria: *Profilaktyka zaburzeń zachowania uczniów dyslektycznych*, 2005, nr 4, s. 9–12.
26. Czerska Bożena: *Niezbędnik profilaktyczny*, 2005, nr 4, s. 12–14.

Fot. T. Łopuszyński

27. Zachara Barbara: *Wagary – choroba nieuleczalna?*, 2005, nr 4, s. 15–17.
28. Mroczek-Guła Urszula: *Lepiej zapobiegać niż leczyć*, 2005, nr 4, s. 21–22.
29. Niepokólczycka-Gac Jagna: *Procedury postępowania nauczycieli w sytuacjach zagrożenia dzieci i młodzieży demoralizacją*, 2005, nr 4, s. 22–25.
30. Gargula-Ciuła Klaudia: *Pozytywne wzorce w mediach audiowizualnych jako modelowanie zachowań dzieci i młodzieży*, 2006, nr 2, s. 5–6.
31. Kosińska Ewa: *Jak można przeciwdziałać zachowaniom agresywnym w szkole*, 2007, nr 3, s. 16–18.
32. Żabińska-Koster Joanna: *Socjoterapia w szkole i w świetlicy terapeutycznej*, 2011, nr 5, s. 21–23.
33. Knol Kamila: *Profilaktyka agresji elektronicznej – co może zrobić szkoła?*, 2012, nr 5, s. 13–14.
34. Noworyta Anna: *Rola nauczyciela w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – w kontekście procedury „Niebieskie Karty”*, 2012, nr 8–9, s. 7–9.
35. Czerwińska Halina: *Profilaktyka i wychowanie w jednym pakiecie*, 2014, nr 2, s. 28–29.
36. Mitrega Anna: *Profilaktyka przemocy i agresji w szkołach. Techniki manipulacyjne stosowane przez uczniów*, 2015, nr 2, s. 7–9.
37. Kozak Mariola: *Właściwa profilaktyka to podstawa*, 2015, nr 2, s. 14–15.
38. Michel Małgorzata: *Nowoczesny model profilaktyki zachowań agresywnych w świetle ujęcia behawioralno-kognitywnego*, 2015, nr 6–7, s. 3–5.
39. Palka Stanisław: *Wspólne działania szkoły i instytucji pozaszkolnych w ograniczaniu zjawisk społecznie negatywnych*, 2015, nr 11, s. 3–4.
40. Solecki Roman: *Skuteczna profilaktyka wobec zagrożeń medialnych*, 2015, nr 12, s. 7–8.
41. Michel Małgorzata: *Zapobieganie zachowaniom agresywnym i przemocy w szkole poprzez tworzenie przestrzeni wolnych od przemocy*, 2016, nr 1, s. 3–6.
42. Makowska Bożena: *Zadania nauczycieli wychowania fizycznego w zakresie realizacji pierwszorzędowej profilaktyki uzależnień*, 2017, nr 1, s. 20–23.
43. Sikorska Iwona, Paluch-Chrząszcz Marta: *Odporność psychiczna u uczniów – jak ją kształtować?*, 2017, nr 10, s. 11–15.
44. Krysa Wiesława: *Kto tu rządzi?! O rozwiązywaniu konfliktów i przeciwdziałaniu przemocy*, 2017, nr 10, s. 15–17.
45. Michel Małgorzata: *Zastosowanie technik teatralnych w działaniach z zakresu profilaktyki zachowań ryzykownych*, 2019, nr 4, s. 6–8.
46. Kwaśnik Anna: *Wybrane zagrożenia internetowe – jak reagować i zapobiegać?*, 2019, nr 4, s. 22–24.
47. Modzelewski Piotr: *Nauczyciel w roli terapeuty wobec problemów dzieci i młodzieży. Podstawowe umiejętności terapeutyczne*, 2019, nr 11, s. 13–16.

Słowa kluczowe: profilaktyka.

Marzena Sula-Matuszkiewicz – członek Zespołu Redakcyjnego „Hejnału Oświatowego”, nauczyciel bibliotekarz Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie.

Szkolne wychowanie patriotyczne a rocznice narodowe

Halina Wesołowska

„Jestem Polakiem – to znaczy, że należę do narodu polskiego (...). Wszystko co jest polskie, jest moje: i niczego się wyrzec nie mogę” (R. Dmowski).

Wychowanie patriotyczne zawsze było obowiązkiem nauczycieli i wychowawców, a kwestia stosunku człowieka/obywatela do własnej ojczyzny ciągle nie traci na aktualności. Karta Nauczyciela to jeden z dokumentów oświatowych, którego zapisy mówią o „kształceniu i wychowywaniu młodzieży w umiłowaniu Ojczyzny”¹. Zatem celem i zadaniem szkoły ciągle jest wychowanie patriotyczne, które odzwierciedla się w procesach dydaktyczno-wychowawczych pozwalających na kształtowanie u młodych ludzi poczucia tożsamości i postaw patriotycznych

oraz ich uwrażliwienie na dobro wspólne.

Edukacja patriotyczna jest trwałym elementem wychowania młodych pokoleń, a szkoła jednym z tych miejsc, które kształtują patriotów. Edukacja patriotyczna wyraża się w konkretnych działaniach sprzyjających wzmacnianiu tożsamości narodowej, a także wskazują na dobro wspólnoty narodowej. Wychowanie patriotyczne buduje się jednak stopniowo poprzez ciągłą i twórczą pracę wychowawczą. Jest to proces długotrwały i zaczyna się od najmłodszych lat.

Obecnie mamy szczególnie czas, gdyż trwają obchody Narodowego Święta

Niepodległości². Przy tej okazji wychowankowie dowiadują się więcej o losach Polaków walczących o niepodległość, poddają minionym wydarzenia analizie i refleksji, organizują obchody rocznicowe, przeżywają je, a niekiedy nawet doznają wzruszeń. 100. rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości stwarza taką sposobność do umacniania tożsamości i więzi narodowej oraz okazję do kultywowania pamięci o ważnych wydarzeniach z przeszłości. Uwzględnianie bowiem tradycji niepodległościowej w wychowaniu patriotycznym i obchodzenie rocznic w cza-

Fot. arch. redakcji

sach pokoju dodatkowo ułatwia możliwość zastanowienia się nad potrzebą i sposobami utrzymania niepodległości kraju w przyszłości.

Praca wychowawcza w szkole, której celem jest kształtowanie postaw patriotycznych, obejmuje różne aspekty, w tym poznać³, np. poznawanie historii własnego narodu i dziedzictwa jego kultury. Nie da się bowiem rozwijać patriotyzmu bez wiedzy o przeszłości własnej ojczyzny. Więź wspólnoty narodowej tworzy się nie tylko przez kulturę, język, obyczaje, religię, prawa, idee i moralność, ale przede wszystkim poprzez wspólną historię⁴. W teorii wychowania patriotycznego odnajdujemy kilka znaczących elementów, które dla patriotyzmu mają kluczowe znaczenie. Należy do nich kształtowanie rozumu, woli, uczuć, pamięci, wyobraźni i uwagi⁵. Trzy pierwsze filary zostały przejęte z klasycznej teorii wychowania i w aspekcie patriotycznym oznaczają:

1. wychowanie rozumu – kształtowanie rozumnej troski o Ojczyznę, jako dobra wspólnego;
2. wychowanie woli – kształtowanie charakteru Polaka patriotę;
3. wychowanie uczuć – kształtowanie wrażliwości w kontekście poczucia wspólnoty i emocjonalnego przywiązania do ojczystego kraju.

Nie ulega wątpliwości, że w wychowaniu patriotycznym szczególną rolę odgrywa pamięć. Podtrzymywanie pamięci o dziejach własnego narodu, bohaterach narodowych, ważnych rocznicach narodowych i wydarzeniach historycznych pozwala młodym poko-

leniom przeżywać przeszłość i rozbudzać wyobraźnię. Ta z kolei jest uważana za kolejny istotny element wychowania patriotycznego, który odnosi się do przyszłości, bo pozwala prognozować ewentualne scenariusze przyszłości. To dzięki kształtowanej wyobraźni można dostrzec skutki zachowań patriotycznych lub ich braku⁶. Kiedy pamiętać powoduje nasze zakorzenienie w przeszłości, to wyobraźnia umożliwia antycypowanie przyszłości Ojczyzny⁷. W teorii wychowania patriotycznego wskazuje się także na znaczenie uwagi, która rzutuje na teraźniejszość i oznacza koncentrację na bieżących sprawach Ojczyzny⁸.

Współczesny patriotyzm ma dziś swoje potrzeby, choć cały czas wymaga poznawania własnego kraju, jego przeszłości, uświadamiania sobie, kim jesteśmy i skąd się wywodzimy, pielęgnowania tożsamości narodowej, pamiętania o ludziach i wydarzeniach, budowania stosunku do własnego państwa i narodu, aktywnego świętowania i przeżywania, a także kreowania zdrowej dumy z bycia Polakiem. Młodym trzeba też pomóc zrozumieć, czym we współczesnej rzeczywistości jest niepodległość i dlaczego istnieje potrzeba dbania o utrzymanie niepodległości. Do patriotyzmu trzeba wychowywać na różne i twórcze sposoby, które powinny być pozbawione przymusu. Wszystko, co składa się na lekcje patriotyzmu, jak w każdym procesie wychowania potrzebuje interioryzacji⁹, czyli uwewnętrznienia po-

staw i zachowań patriotycznych oraz zaakceptowania ich jako własnych.

Przekazywanie treści patriotycznych w szkole odbywa się w ramach działalności dydaktyczno-wychowawczej. Jej skuteczność zależy jednak od aktywności i twórczego zaangażowania nie tylko nauczyciela historii, ale całej szkolnej wspólnoty. W szkole realizuje się proces wychowawczy, w którym nauczyciele dokonują wyboru dla swoich uczniów adekwatnych i wartościowych form i metod pracy. Tworzą sytuacje wychowawcze prowadzące do rozwoju intelektualnego, moralnego, społecznego i emocjonalnego, a w konsekwencji kształcenia pokolenia patriotów.

Edukacja patriotyczna jest trwałym elementem wychowania młodych pokoleń

Czasami słyszy się o kryzysie patriotyzmu i wychowania¹⁰, ale można też zauważyć, że młodzi mimo wszystko interesują się historią. Zdarzają się jednak młodzi ludzie, którzy nie znają kluczowych wydarzeń z historii Polski, dat, postaci, w tym tych z nazw ulic. Dlatego nie można ustawać w przybliżaniu przeszłości, odnajdywaniu jej powiązań ze współczesnością, ułatwianiu przeżywania jej i zrozumienia, w pomaganiu budowania poczucia wspólnoty. Służy temu m.in. wspólne świętowanie i obchodzenie rocznic narodowych. W szkole może ono przybierać różne formy i metody pracy. Należą do nich m.in. projekty edukacyjne, organizacja konkursów, debat, wizyty w muzeach, wykorzystywanie nowoczesnych technologii do przekazu treści. Projekty edukacyjne pozwalają nie tylko rozwiązać problem poznawczy, poszerzyć wiedzę i rozwinąć umiejętności, ale inspirują do innych działań.

Dużą rolę w tej pracy odgrywa żywe słowo i przygotowywanie inscenizacji historycznych¹¹. Jest to atrakcyjna i wartościowa metoda w wychowaniu patriotycznym/niepodległościowym, zwłaszcza wtedy, gdy angażuje się w nią cała wspólnota szkolna. Przygotowanie uroczystych obchodów wymaga bowiem wspólnego wysiłku i zaangażowania uczniów, nauczycieli i rodzi-

Fot. B. Cieply

ców, a szkoła powinna wychowywać patriotycznie w integracji z rodziną¹². Współdziałanie w grupie pod kierunkiem nauczyciela wychowawcy wzmacnia wtedy kształtowanie uczuć patriotycznych i przywiązanie do ojczyzny. Włączenie się w grę aktorską nauczycieli skupia społeczność szkolną wokół tych samych wartości. Jest to doskonały pretekst do spotkania uczniów z historią i przeżywania święta wraz z zaproszonymi gośćmi: przedstawicielami władz oświatowych i działaczy niepodległościowych.

Nie da się rozwijać patriotyzmu bez wiedzy o przeszłości własnej ojczyzny

Niezwykle ważna na szkolnych uroczystościach jest obecność przedstawicieli władz lokalnych, reprezentacji organu prowadzącego szkołę, weteranów lub innych środowisk. To jest nie tylko docenienie wysiłku uczniów, którzy recytują swoje role i śpiewają pieśni patriotyczne, ale także nadanie szkolnemu wydarzeniu znaczącej rangi i pokazanie, że wszyscy pamiętają i szanują wydarzenia rocznicowe. Trzeba też pamiętać, że aktywność szkół i uczniów potrzebuje wsparcia ze strony władz lokalnych czy placówki doskonalenia nauczycieli¹³.

Szkolne wydarzenia patriotyczne z pewnością mogą również umacniać pamięć, poruszać wyobraźnię

i uczucia patriotyczne młodych ludzi bądź ułatwiać skupienie się na istocie służby Ojczyźnie. Dlatego należy doceniać pracę i inicjatywę nauczycieli, którzy podejmują inicjatywę realizacji patriotycznego programu wychowawczego.

Słowa kluczowe: wychowanie patriotyczne, inscenizacja historyczna.

Przypisy:

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2019 r. poz. 2215, Rozdz. 2, Art. 6, pkt. 4, tekst jednolity).

² Obchody 100. rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę potrwać do 2022 roku (uchwała nr 111/2018 Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 2018 r. *Program Wieloletni NIEPODLEGŁA na lata 2017–2020*); <https://niepodlegla.gov.pl/bip/wp-content/uploads/sites/2/2018/09/PW-Niepodleg%C5%82a-sierpie%C5%84-2018.pdf> (dostęp: 14.01.2020).

³ M. M. Tytko, *Wychowanie patriotyczne w polskiej tradycji niepodległościowej*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/9831/tytko_wychowanie_patriotyczne_w_polskiej_tradycji_niepodleglosciowej.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 14. I 2020).

⁴ Ks. mgr lic. Rober Strus, *Wychowanie młodzieży do umiłowania Ojczyzny*, <https://docplayer.pl/40484656-Artykuly-wychowanie-mlodziezy-do-umilowania-ojczyzny-ks-mgr-lic-rober-strus-z-a-m-o-s-c.html> (dostęp: 14 I 2020).

⁵ M. M. Tytko, dz. cyt..

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Ks. mgr lic. Rober Strus, tamże.

¹¹ W Zespole Szkół Ogólnokształcących Miastostwa Sportowego w Krakowie pod kierunkiem dr Renaty Zawistowskiej przygotowano inscenizację w ramach obchodów 100. rocznicy Bitwy Warszawskiej, którą zaprezentowano w ramach organizowanego przez MCDN seminarium pt. *Inszenizacja historyczna w wychowaniu patriotycznym*, 21 XI 2019 roku.

¹² B. Jaśkiewicz, *O wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym w edukacji szkolnej*, „Meritum” 3(42)/2016; A. Belowski, *Po co i jak uczyć patriotyzmu?*, „Nauczyciel i Szkoła” nr 64/4/2017, s. 109.

¹³ za: „Trendy” nr 2–3/2016, *Współczesne wychowanie patriotyczne*.

Bibliografia:

- Belowski A.: *Po co i jak uczyć patriotyzmu?* „Nauczyciel i Szkoła” nr 64/4/2017.
- Jaśkiewicz B.: *O wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym w edukacji szkolnej*. „Meritum” 3(42)2016.
- Strus R.: *Wychowanie młodzieży do umiłowania Ojczyzny*, <https://docplayer.pl/40484656-Artykuly-wychowanie-mlodziezy-do-umilowania-ojczyzny-ks-mgr-lic-rober-strus-z-a-m-o-s-c.html> (dostęp: 14 I 2020).
- Tytko M. M.: *Wychowanie patriotyczne w polskiej tradycji niepodległościowej*, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/9831/tytko_wychowanie_patriotyczne_w_polskiej_tradycji_niepodleglosciowej.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 14 I 2020).
- Uchwała nr 111/2018 Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 2018 r. *Program Wieloletni NIEPODLEGŁA na lata 2017–2020*; <https://niepodlegla.gov.pl/bip/wp-content/uploads/sites/2/2018/09/PW-Niepodleg%C5%82a-sierpie%C5%84-2018.pdf> (dostęp: 14 I 2020).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2019 r. poz. 2215, rozdz. 2, Art. 6, pkt. 4, tekst jednolity).

Halina Wesołowska – wicedyrektor MCDN, nauczyciel konsultant, specjalista krajowy ds. kompetencji kluczowych w zakresie edukacji historycznej, członek Zespołu Redakcyjnego „Hejnału Oświatowego”.

Pytania kluczowe

Danuta Sterna

Pytania kluczowe są wielką pomocą dla nauczyciela w motywowaniu uczniów do nauki. Nazywa, jak myślę, pochodzi od klucza, czyli od tego, co otwiera lekcję. Wiem jednak, że są one trudne do zaplanowania. Przez rok pracy w gimnazjum starałam się wymyślić pytanie kluczowe do każdej lekcji matematyki. Było to zadanie ekstremalnie trudne.

Pytanie kluczowe to takie, które prowadzi lekcję od jego zadania po uzyskanie na nie odpowiedzi. Takie pytanie ma być dla uczniów interesujące i zachęcać ich do poznania tematu i odpowiedzi. Nauczyciel musi wiedzieć, jakie pytanie zacieka wi uczniów i jednocześnie pod nie zaplanować lekcję. To naprawdę trudne zadanie, ale opłaca się, bo dzięki staraniom nauczyciela uczniowie chętnie uczestniczą w lekcji.

Niektórzy nauczyciele zachęcani do pracy z pytaniami kluczowymi tworzą w szkole bank pytań, aby łatwiej było planować je w procesie nauczania. Nie wiele znajduję artykułów o pytaniach kluczowych, dlatego bardzo się ucieszyłam, gdy natknęłam się na tekst Lee Watanabe-Crockett, w którym obiecuje przedstawić 100 pytań kluczowych do różnych tematów.

Zdaniem L. Watanabe-Crockett pytanie kluczowe powinno:

- inspirować uczniów do poznawania tematu,
- zachęcać i rozwijać krytyczne myślenie,
- być zakotwiczonym w rzeczywistości,
- umożliwić uzyskanie na nie odpowiedzi.

Ja bym ze swojej strony dodała, że jest ściśle związane z celem lekcji.

Autorka przedstawia 100 pytań kluczowych związanych z różnymi tematami. Zaprezentuję je w wolnym tłumaczeniu – aby poznać ich właściwe brzmienie, warto zajrzeć do artykułu (link podany na końcu). Niestety nie da się do tych pytań sięgnąć i wykorzystać ich jako gotowe na lekcji. Mam jednak nadzieję, że ich przedstawienie pomoże w wymyślaniu pytań do Państwa lekcji.

Rys. D. Sterna

Nauki społeczne

1. W jaki sposób jednostkowe doświadczenie może odzwierciedlać zmagania całego narodu?
2. W jaki sposób poznanie i zrozumienie kultury kraju pomaga skuteczniej komunikować się z mieszkańcami tego kraju?
3. W jaki sposób można pokonać uprzedzenia społeczne?
4. Dlaczego poznajemy i badamy naszą przeszłość, teraźniejszość i przyszłość?
5. Jak inaczej, niż to jest przedstawiane w mediach, zdefiniować termin „doskonałość”?
6. Jak w tym, co narzuca nam świat, zachować własną tożsamość?
7. Dlaczego czasami ktoś, kto uzyska władzę, zaczyna uciskać innych?
8. Jaka może być cena za uzyskanie wolności?
9. W jaki sposób tworzymy ideały i wartości?
10. Jak możemy pomóc prowadzić lepsze życie ludziom ze słabiej rozwiniętych regionów świata?
11. W jaki sposób konflikt może prowadzić do zmian społecznych?
12. Jakie są korzyści i konsekwencje przeciwstawienia się władzy?
13. W jaki sposób studiowanie historii po-

maga nam zrozumieć, że idee i działania jednostek i grup ludzi mają konsekwencje i wpływają na wydarzenia?

14. W jaki sposób możemy się przekonać, że coś naprawdę wydarzyło się w przeszłości?

Język, sztuka i matematyka

1. W jaki sposób używamy matematyki w życiu codziennym?
2. Jak opisać rzeczywistość w formie wzoru?
3. Jak możemy wykorzystać matematykę do tworzenia lepszego świata?
4. W jaki sposób obrazy, wykresy, tabele i dane zastępują wiele słów?
5. W jaki sposób matematyka może rozwiązywać niejawne problemy?
6. W jaki sposób stworzone wzorce pomagają przewidzieć, co będzie dalej?
7. Jak możemy porównać rozmiary obiektów, gdy nie możemy umieścić ich obok siebie?
8. Kiedy i jak matematyka odegrała kluczową rolę w historii świata?
9. Jak ustalić najlepszą strategię do rozwiązania konkretnego problemu matematycznego?
10. Jak używać wykresów i tabel do rozwiązywania problemów i być przekonanym, że dane z nich są wystarczające?

Nauka

1. Jak można odróżnić iluzję od rzeczywistości?
2. Jak ustalić, co jest naprawdę „prawdziwe”, a co nie?
3. Czy możemy przewidzieć, jakie będzie życie za 30 lat?

4. Kiedy używać oszacowania w obliczeniach, a kiedy dokładnego wyniku?
5. Jak przedstawić duży obiekt na papierze?
6. Jak przedstawić małe obiekty w większym wymiarze?
7. Czy teorie naukowe się zmieniają?
8. Czy możemy być pewni, że wszechświat poza naszym światem jest naprawdę „nieskończony”?
9. Jak robimy prognozy na przyszłość i upewniamy się, że są one trafne?
10. Jak tworzymy, testujemy i weryfikujemy modele naukowe?
11. Dlaczego ważne jest, abyśmy rozpoznawali uniwersalne wzorce istniejące w naszym świecie?

Etyka

1. Czym jest moralność i jakie czynniki mają wpływ na jej rozwój?
2. Dlaczego stosujemy „etykietowanie” w społeczeństwie i kiedy może być ono szkodliwe?
3. Jaka jest różnica między prawdą a faktem?
4. Jak filmy, książki i gry wideo kształtują nasze postrzeganie dobra i zła?
5. Jeśli mógłbyś wybrać jedną zasadę, której powinien przestrzegać cały świat, co by to było i dlaczego?
6. Czy cywilizacja i porządek są niezbędne do przetrwania? Dlaczego lub dlaczego nie?
7. Dlaczego wartości i przekonania są ważne i jak możemy je kształtować?
8. Czy ludzkość z natury jest „dobra”, czy z natury „zła”? Dlaczego tak sądzisz?
9. W jaki sposób kultura kształtuje nasze definicje dobra i zła?
10. Dlaczego ważny jest wpływ słów i działań na innych ludzi?
11. Jakie są cechy heroizmu i jak można na nie wpływać?

Zdrowie

1. Co to znaczy być naprawdę zdrowym?
2. Dlaczego zdrowie i dobre samopoczucie są konieczne do osiągnięcia równowagi życiowej i jak możemy o to zadbać?
3. Jakie byłyby krótko- i długoterminowe skutki działalności ludzi dążących do wzajemnego porozumienia?

4. Jak określamy „szczęście” w naszym życiu i jak jest ono dla nas ważne?
5. Dlaczego wykonywanie działań, które lubimy, przyczynia się do naszego zdrowia?
6. Co powoduje, że w obliczu wyzwania niektórzy się mobilizują, a inni rezygnują?
7. Jakie cechy osobiste pomagają ci radzić sobie z konfliktem, wyzwaniami i przeciwnościami losu?
8. W jaki sposób miejsce zamieszkania wpływa na sposób życia?
9. Jaka jest różnica między „przeżywaniem” a „życiem”?
10. Jak to, co jemy, wpływa na nasze zdrowie zarówno w krótkim, jak i długim okresie?
11. Jak bycie zdrowym wpływa na nasze relacje z innymi?
12. Jak radzisz sobie z konfliktami i zmianami?
13. Dlaczego tak ważne jest dla nas, aby nasze życie miało „sens”?
14. Jak możemy wspierać osoby, które czują się samotne i (ze względu na czynniki społeczne i psychologiczne) nie mają pewności siebie?

Globalna społeczność

1. Co oznacza dla ciebie termin „globalna społeczność”?
2. Czy istnieją uniwersalne cechy, przekonania wspólne dla wszystkich kultur? Jeśli tak, to jakie one są?
3. Czy (jak) możemy zapewnić i utrzymać wystarczającą ilość żywności, wody i odzieży dla każdego żywego człowieka na Ziemi?
4. W jaki sposób technologia zmienia nasze postrzeganie siebie i innych? Czy to dobrze, czy źle?
5. Jak małe działania mogą zmienić świat?
6. Jaka jest twoja wizja „idealnego społeczeństwa” i jak byś ją opisał?
7. W jaki sposób możemy zdecydować, czy dzisiejszy świat jest lepszy, czy gorszy niż w przeszłości?
8. W jaki sposób to, co wiemy o świecie, wpływa na to, jak postrzegamy siebie?
9. Dlaczego dopiero groźba globalnej katastrofy lub kryzysu skłania nas do wzajemnej pomocy?
10. Jaki osobisty wkład możemy zrobić, aby zmniejszyć skutki globalnego ocieplenia?

11. Co możemy zrobić, aby zachować nasz świat dla przyszłych pokoleń?

Rozwój osobisty/ odpowiedzialność

1. Gdybyś miał zostawić coś po sobie dla przyszłych pokoleń, co by to było i dlaczego?
2. Jak możemy wykorzystać konflikt do konstruktywnych zmian dla wszystkich zaangażowanych?
3. Jakie cechy czynią osobę „dojrzałą” i „odpowiedzialną”?
4. Dlaczego ważne jest, aby być wdzięcznym?
5. Jaki masz wpływ na swoją przyszłość?
6. Jak tworzymy i kształtujemy własną tożsamość?
7. Jak zmieniają nas relacje z innymi?
8. W jaki sposób wykorzystać osobistą porażkę do rozwoju osobistego?
9. Jaka jest różnica między zarządzaniem a przywództwem i co jest ważniejsze?
10. W jaki sposób podejmujemy własne decyzje, gdy jesteśmy zależni od innych?
11. Jak można zdefiniować prawdziwą przyjaźń i jak może ona rozwijać i zmieniać się z czasem?

Słowa kluczowe: ocenianie kształtujące, proces nauczania, pytania kluczowe.

Netografia:

- https://wabisabistore.com/blogs/essential-questions/a-list-of-over-100-awesome-essential-1questions?utm_source=email&utm_medium=drip&utm_campaign=ny2020 (dostęp: 2 I 2020).

Danuta Sterna – matematyczka, pracownica naukowo-dydaktyczna Politechniki Warszawskiej (1974–1986), od 1990 roku nauczycielka matematyki w szkołach publicznych i niepublicznych, autorka publikacji dla nauczycieli i materiałów metodycznych, trenerka programu *Szkoła Ucząca Się*, kierowniczka Akademii SUS prowadzącej szkolenia dla nauczycieli.

„Stanisław Moniuszko – obrazy muzyką malowane” – V Międzyfilialny Konkurs Plastyczny

Klaudia Kierc
Małgorzata Stachurska

W ramach uczczenia Roku Moniuszki Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. H. Kołłątaja w Krakowie wraz z siedmioma filiami zorganizowała V Międzyfilialny Konkurs Plastyczny pt. „Stanisław Moniuszko – obrazy muzyką malowane”.

Sejm ustanowił rok 2019 rokiem m.in. Stanisława Moniuszki. 5 maja ub.r. przypadła 200. rocznica urodzin kompozytora, dyrygenta, organisty, pedagoga, dyrektora Teatru Wielkiego w Warszawie i twórcy polskiej opery narodowej.

W ramach uczczenia obchodów Roku Stanisława Moniuszki, PBW w Krakowie wraz z filiami w Chrzanowie, Miechowie, Nowej Hucie, Oświęcimiu, Proszowicach, Suchej Beskidzkiej i Wadowicach zorganizowała w październiku ub.r. konkurs „Stanisław Moniuszko – obrazy muzyką malowane”. Była to już V edycja Międzyfilialnego Konkursu Plastycznego.

Patronat honorowy nad konkursem objęli: Witold Kozłowski – Marszałek Województwa Małopolskiego i Barba-

ra Nowak – Małopolski Kurator Oświaty. Czasopismo „Hejnał Oświatowy” zostało patronem medialnym konkursu. Partnerami wydarzenia byli: Ośrodek Kultury Biblioteka Polskiej Piosenki, portal Moniuszko 200 i Polskie Wydawnictwo Muzyczne.

Konkurs skierowano do uczniów klas I–III szkół podstawowych miasta Krakowa, powiatu chrzanowskiego, krakowskiego, miechowskiego, oświęcimskiego, proszowickiego, suskiego, wadowickiego. Celem konkursu, oprócz upamiętnienia Roku Stanisława Moniuszki, była popularyzacja wiedzy na temat wybitnego polskiego kompozytora patrioty oraz upowszechnienie jego twórczości muzycznej, a także pobudza-

nie wyobraźni i wrażliwości estetycznej uczniów. Uczestnicy mieli możliwość przygotowania ilustracji do jednej, wybranej pieśni ze „Śpiewnika domowego” S. Moniuszki w dowolnej technice płaskiej. Konkurs składał się z 2 etapów: powiatowego i wojewódzkiego.

Rozstrzygnięcie etapu powiatowego konkursu nastąpiło 13 listopada 2019 roku. Spośród wszystkich nadesłanych prac, jury na etapie powiatowym, wybrało po 5 prac, które zakwalifikowały się do etapu wojewódzkiego. Podczas oceny prac, jury wzięło pod uwagę zgodność z tematem, staranność wykonania prac, samodzielność, stopień trudności, oryginalność i ogólny wyraz artystyczny.

Rozstrzygnięcie konkursu nastąpiło 22 listopada ub.r. Spośród 40 prac wytypowanych do etapu wojewódzkiego konkursu jury w składzie: Anna Kruk-Gruca (przewodnicząca) – nauczyciel bibliotekarz PBW w Krakowie, Maria Stachurska – nauczyciel plastyki ze Szkoły Podstawowej nr 72 im. T. Lenartowicza w Krakowie, Wiktor Wiater – student IV roku Wydziału Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, wyłoniło zwycięzców i laureatów:

- I miejsce: Anna Głowacz – Zespół Szkolno-Przedszkolny w Baczynie,
- II miejsce: Kornelia Krzyżek – Szkoła Podstawowa nr 2 im. M. Konopnickiej w Miechowie,
- III miejsce: Julia Zembol – Szkoła Podstawowa im. św. Jana Kantego w Bystrej Podhalańskiej.

Wyróżnienia otrzymali:

- Adam Burliga – Szkoła Podstawowa

Prace konkursowe, fot. M. Stachurska

nr 1 im. Króla Kazimierza Wielkiego w Budzowie

- Maria Dziewońska – Szkoła Podstawowa nr 98 z Oddziałami Integracyjnymi im. H. Sienkiewicza w Krakowie,
- Amelia Jarońska – Szkoła Podstawowa nr 85 im. Ks. K. Jancarza w Krakowie,
- Julita Kania – Zespół Szkół nr 5 Szkoła Podstawowa nr 109 im. K. Makuszyńskiego w Krakowie,
- Maksymilian Siemek – Szkoła Podstawowa nr 10 im. Armii Krajowej w Chrzanowie,
- Kinga Żaba – Szkoła Podstawowa im. A. Małatyńskiego w Miechowie-Charsznicy.

Łącznie na konkurs nadesłano 442 prace z 40 małopolskich szkół.

4 grudnia 2019 roku w PBW im. H. Kołłątaja w Krakowie odbyło się uroczyste wręczenie nagród oraz dyplomów laureatom i uczestnikom V Międzyfilialnego Konkursu Plastycznego „Stanisław Moniuszko – obrazy muzyką malowane”.

Wręczenie nagród poprzedził występ uczniów z Ogólnokształcącej Szkoły Muzycznej I stopnia im. I. J. Paderewskiego w Krakowie. Młodzi artyści zaprezentowali trzy pieśni Stanisława Moniuszki. Po części artystycznej Anna Piotrowska – dyrektor PBW w Krakowie nagrodziła wszystkich uczestników etapu wojewódzkiego. Uczniowie biorący udział w konkursie otrzymali dyplomy i drobne upominki, a laureaci nagrody. Po części oficjalnej goście mieli możliwość obejrzenia wystawy prac.

Od stycznia 2020 roku w holu biblio-

Uroczyste wręczenie nagród, fot. M. Stachurska

teki można obejrzeć pokonkursową wystawę prac. Wystawa potrwa do końca marca. Prace zostały również utrwalone w formie filmu, który można zobaczyć na bibliotecznym kanale YouTube.

Szczególne podziękowania należą się Ośrodkowi Kultury Bibliotece Polskiej Piosenki oraz Polskiemu Wydawnictwu Muzycznemu za wsparcie przedsięwzięcia darowizną książek oraz materiałów promocyjnych, które otrzymali uczestnicy konkursu. Serdecznie dziękujemy wszystkim uczestnikom i zapraszamy w przyszłym roku na kolejną edycję konkursu.

Słowa kluczowe: Stanisław Moniuszko, PBW w Krakowie, konkurs plastyczny.

Klaudia Kierc – nauczyciel bibliotekarz w PBW im. H. Kołłątaja w Krakowie.

Małgorzata Stachurska – nauczyciel bibliotekarz w PBW w Krakowie.

Krakowska prezentacja strategicznej gry planszowej MHP

Daria Grodzka

Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Muzeum Historii Polski zaprosiły nauczycieli do uczestnictwa w warsztatach zatytułowanych *Strategiczna gra planszowa „Drogi do niepodległości” i jej zastosowanie w nauczaniu historii.*

Strategiczna gra planszowa „Drogi do niepodległości”, wydana przez Muzeum Historii Polski, to przedsięwzięcie popularyzujące histo-

rię w formie gry. Fabuła gry obejmuje najważniejsze wydarzenia historyczne z lat 1795–1918 oraz pokazuje bohaterów tych wydarzeń. Głównym ce-

lem gry jest realizacja jednej z pięciu misji ustrojowych niepodległego kraju. Gracze dążą do tego, by ich działania ukształtowały państwo jak najbar-

Fot. arch. redakcji

dziej zbliżone do założeń misji. W trakcie gry wcielają się w członków rodzin żyjących pod zaborami. Do celu prowadzą ich różne drogi. Na kolejnych etapach rozgrywki to gracze podejmują decyzje, w jakich wydarzeniach biorą udział, szukają sprzymierzeńców, korzystają z pomocy bohaterów. Na planiszy walka toczy się w trzech zaborach i na emigracji. Uczestnik gry może się

zaangażować w działania o charakterze politycznym, militarnym i społeczno-ekonomicznym. Gra łączy praktyczną naukę historii z emocjami i zabawą.

Muzeum Historii Polski przygotowało warsztaty dla nauczycieli, których przedmiotem jest zapoznanie się z tematem gry, rozgrywka, a także przykłady wykorzystania gry na lekcjach. Głównym ce-

lem tych warsztatów było samodoskonalenie i wspomaganie nauczycieli w zakresie nauczania historii najnowszej oraz kształtowanie postaw opartych na patriotyzmie, szacunku i przywiązaniu do Ojczyzny. Forma doskonalenia wpisała się w jeden z podstawowych kierunków realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2019/2020, jakim jest wychowanie do wartości przez kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych. Każdy uczestnik warsztatów otrzymał nieodpłatnie egzemplarz gry. Warsztaty dla I grupy odbyły się 17 grudnia 2019 roku w Małopolskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Zapraszamy na kolejne zajęcia w lutym br.

Słowa kluczowe: strategiczna gra planszowa, warsztaty.

Daria Grodzka jest nauczycielem konsultantem MCDN, redaktorem naczelną „Hejnału Oświatowego”.

Konferencja naukowa „Budujemy Krakowski Model Bezpieczeństwa Psychicznego w Szkole”

Daria Grodzka

Jak tworzyć pozytywną atmosferę w szkole? Co zrobić, aby zapanował w niej jeszcze bardziej przyjazny klimat? Jak wzmacniać poczucie własnej wartości wśród uczniów i uczennic? Jak radzić sobie z agresją słowną? To część pytań, na które odpowiedzi próbowali znaleźć uczestnicy konferencji „Budujemy Krakowski Model Bezpieczeństwa Psychicznego w Szkole”.

Specjalistyczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna „Krakowski Ośrodek Terapii” i miasto Kraków zaprosili na spotkanie naukowców i szkolnych praktyków w celu zdiagnozowania potrzeb w obszarze wzmacniania bezpieczeństwa psychicznego dzieci

i młodzieży oraz pokazania przykładów dobrych praktyk. Pierwsza część konferencji miała charakter naukowo-badawczy. Swoje wystąpienia zaprezentowały: dr Małgorzata Turczyk z Instytutu Pedagogiki UJ („Bezpieczeństwo dziecka w szkole a profilaktyka. Czyli o realizacji

prawa dziecka do edukacji w profilaktycznej perspektywie”), Urszula Turyna z SPPP KOT („Tańczyła igła z nitką... czyli o profilaktyce w szkołach z perspektywy teorii przywiązania”) oraz dr Małgorzata Piasecka z Instytutu Pedagogiki UJ („Wstępny raport – stan i per-

Fot. arch. redakcji

spektywy działań wychowawczo-profilaktycznych krakowskich szkół”). Na

stępnie głos zabrali prelegenci reprezentujący środowisko szkolne: dyrektorzy

szkół i poradni psychologiczno-pedagogicznych, nauczyciele, psychologowie i pedagodzy, rodzice.

Wydarzenie zorganizowane zostało 16 stycznia 2020 roku w ramach działań prowadzonych przez Miasto Kraków w celu zwiększania bezpieczeństwa w szkołach i placówkach oświatowych.

Więcej informacji na: https://www.krakow.pl/aktualnosci/235992,26,komunikat,budujemy_bezpieczna_szkole_konferencja_w_magistracie.html

Słowa kluczowe: konferencja, profilaktyka w szkole.

Daria Grodzka jest nauczycielem konsultantem MCDN, redaktorem naczelną „Hejnału Oświatowego”.

Nowa publikacja Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego poleca książkę pt. *Edukacyjna wartość dziecięcych pytań* autorstwa Jolanty Bonar i Anny Buły.

Książka poświęcona jest roli pytań w stymulowaniu aktywności poznawczej oraz wartości filozofowania z dziećmi. Umiejętność stawiania pytań jest szczególnie ważna w okresie rozwoju możliwości poznawczych i budowania przez dziecko własnego potencjału intelektualnego. Zadawanie pytań jest istotne już w edukacji wczesnoszkolnej. Uczniowie powinni nabywać zaufanie do własnych zdolności rozwiązywania problemów,

doskonalić umiejętność krytycznego myślenia, stawiania pytań, dążyć do rozumienia, wchodzić w dialog.

Rozważania teoretyczne autorek ilustrowane są wynikami podjętych przez nie badań, które zdaniem recenzentki publikacji dr hab. prof. UAM Renaty Michalak „znacznie wzbogacają i wzmacniają sformułowane tezy”. Jej zdaniem „materiał empiryczny jest bardzo ciekawy i zawiera ogromny potencjał interpretacyjny”.

Więcej o książce: <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/edukacyjna-wartosc-dzieciecych-pytan/>

Słowa kluczowe: pytania, aktywność poznawcza dzieci.

Marzena Gawłowska – promocja i kontakt z mediami, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Wielka zbiórka pamiątek dla Muzeum Historii Polski

„Małe Wielkie Historie” – pod takim hasłem trwa społeczna akcja zbierania pamiątek historycznych.

Celem zbiórki jest pozyskanie muzealiów do kolekcji Muzeum Historii Polski. Organizatorzy oczekują na najrozmaitsze obiekty o wartościach historycznych, także związane z osobistymi losami darczyńców. Pamiątki wejdą w skład tworzącej się kolekcji Muzeum Historii Polski. Część ofiarowanych przedmiotów trafi na wystawę stałą Muzeum, a wszystkie inne dary zostaną należycie zabezpieczone z myślą o badaczach przeszłości i przyszłych wystawach czasowych. Osoby zainteresowane przekazaniem do Muzeum pamiątek mogą zgłaszać się osobiście, telefonicznie bądź mailowo. Prosimy kontaktować się z telefonicznie: (22) 211 90 29, (22) 211 90 48 lub e-mailem: pamiatki@muzhp.pl.

Więcej na: <http://muzhp.pl/pl/c/226/zbieramy-pamitki>

**Zapraszamy do korzystania z oferty edukacyjnej
Małopolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli
www.mcdn.edu.pl**

**MAŁOPOLSKIE CENTRUM
DOSKONALENIA NAUCZYCIELI**

ul. Lubelska 23, 30-003 Kraków
tel. + 48 12 623 76 46, + 48 12 623 76 56; fax + 48 12 623 77 41
www.mcdn.edu.pl
e-mail: biuro@mcdn.edu.pl

Ośrodek w Krakowie

ul. Garbarska 1, 31-131 Kraków
tel. + 48 12 422 14 49, +48 12 422 86 13 w. 35; fax +48 12 422 30 26
www.krakow.mcdn.edu.pl
e-mail: bok.krakow@mcdn.edu.pl

BIURO OBSŁUGI KLIENTA: tel.: +48 12 422 14 49; tel. kom. 513 042 381

Ośrodek w Nowym Sączu

ul. Jagiellońska 61, 33-300 Nowy Sącz
tel. +48 18 443 71 72, + 48 18 443 80 81 w. 23
tel./fax +48 18 443 71 72 w. 18
www.nowysacz.mcdn.edu.pl
e-mail: bok.nowysacz@mcdn.edu.pl

BIURO OBSŁUGI KLIENTA: tel.: +48 18 443 71 72 w. 25; tel. kom. 513 042 386

Ośrodek w Oświęcimiu

ul. Bema 4, 32-600 Oświęcim
tel. +48 33 844 43 14; fax +48 33 844 42 93
www.oswiecim.mcdn.edu.pl
e-mail: bok.oswiecim@mcdn.edu.pl

BIURO OBSŁUGI KLIENTA: tel.: +48 33 844 43 14 w. 33; tel. kom. 513 042 427

Ośrodek w Tarnowie

ul. Nowy Świat 30, 33-100 Tarnów
tel. +48 14 688 88 10, fax +48 14 688 88 11
www.tarnow.mcdn.edu.pl
e-mail: bok.tarnow@mcdn.edu.pl

BIURO OBSŁUGI KLIENTA: tel.: +48 14 688 88 10 w. 118; tel. kom. 513 042 389

Spotkanie

Rady Wydawniczej, Rady Redakcyjnej i Zespołu Redakcyjnego „Hejnału Oświatowego” Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli

16 grudnia 2019 roku

Od lewej: dr K. Gerc, dr hab. W. Błasiak, prof. dr hab. M. Śnieżyński, prof. dr hab. S. Palka, dr Ł. Cieślak, D. Grodzka

Członkowie Rady Wydawniczej, Rady Redakcyjnej i Zespołu Redakcyjnego „Hejnału Oświatowego”

Od lewej: dr I. Dudzik-Garstka, M. Sula-Matuszkiewicz, PBW, J. Miszczyk, PBW, dr K. Gerc, UJ

Od lewej: H. Wesołowska, dr hab. M. Kaliszewska prof. UJK, dr hab. T. Olearczyk prof. KA, dr hab. K. Ablewicz prof. UJ, dr M. K. Szmigel, OKE w Krakowie

J. Miszczyk, PBW w Krakowie

Od lewej: dr hab. K. Ablewicz prof. UJ, dr M. K. Szmigel, OKE w Krakowie, J. Peter, OKE w Krakowie, M. Kozak, J. Miszczyk, PBW, W. Papaj

Wszystkie fotografie: arch. redakcji

